Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА,
НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ЕРА, 31 АВГУСТ, 1989 ШУ. ★ № 104 (7762). ★ Мах 3 кеп.

н.н. Т. С. Актулаевна, И. А. Батаевна, Р. Х. Саляевна «Нохч-ГIалгIай АССР транспорта заслуженни болхло» яха сийлен цIи яларах дола

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума

УКАЗ

Транспорт дегIакхувлача доккхий гIулакхаш карагIдувлараxи общественни вахаре хьинаре дакъа лацарахи «Нохч-ГIалгIай АССР транспорта заслуженни болхло» яха сийлен цIи лойла:

Актулаев Туте Султановича — Шелковски района «Червленное» яхача автотранспортни предприяте директора.

Батаев Исьян Абдулхалиновича — «Чечингпромстрой» объединене Грозненски районерча № 5 йолча автотранспортни предприяте водителa.

Саляев Рахматулла Хусаиновича — Ташкалински технологически транспорта Управлене ремонтни мастерской начальника.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. БОКОВ.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь С. КОЖУХОВСКИЙ.

г. Грозный,
1989 шера 23 август.

РЕСПУБЛИКЕ ЭТТАЧА ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИ ХЬАЛАХИ ОБЛАСТНОЙ ПАРТИЙНИ ОРГАНИЗАЦЕ ДЕКХАРЕХИ

Хьалха хоам баь махиллара, пленуме «Республикерча общественно-политически хьалахи областной партийни организаце декхарехи» йола доклад йир КПСС Нохч-ГIалгIай обкома хьалхарча секретара Д. Г. Завгаевс.

1989 шера 24 августа хиннача парте областной комитета пленуме КПСС Нохч-ГIалгIай обкома хьалхарча секретара Д. Г. Завгаева яь доклад

Республикерча гIулакхий хьал доашхаш, хIанзарча, духхьала дIааргда вай, перестройка критически этапе областной партийни организаце хьалхарча аргIанара декхараш белгалдоахаш, аьлар цо, вай, эггара хьалха эттача общественно - политически хьала мах бе беза.

Махулла сихагIа къоастае езаш йола проблемаш вай долча дукха хьаIайнай. Уж хьахиннай экономика дегIакхувлача цIенхаштта тIехьадусаш хиларах, дукхача шерашка социальни сферера дешаш къеста ца дарах, жилищни, медицински гIулакх дечара, халкъа дешарерча проблемай иралах, кхачан продуктий, товарий деча гIулакхий дефицитах. ЦIенхаштарча экономически, социальни, политически проблемай иралах хьахиннача итташ эзараш нах общественни производстве хьабе болх боацаш бут, цо бахача наьха вахар боарам дегIакхувлилга юхаувз, тайп-тайпара ийрча гIулакхаш чакхдахара гIо ду. Къахьегамхой нийса, боагIаш раьза бац зуламаш дарца, кертерча даькъе спекуляцеца, кхаьш ийдарца, социалистически доалахьен тIакхувдарца къовсам лоаттабеча цIенхаштта кхоачамбоацараш хилара. Чоалхане долаш дус экологически хьал. Цудухьа наьха вахар тоалургхиларах бола тешам бовш латт. хIана аьлча, цу дешаех тIанийца дукхха решенеш шерашка кхоачашъяц.

Общественно - политически хьал чоалхане дийрзад республике лоаман районашка лаьтта чутакхарца, дукха йоацаш мохк агарца дувзаденна, цо юкъера дIалаьрхIача бIаьш миллионаш зе даьд. Чубаха цIенош доацаш бисаб 1000 совгIа дезал, хIаьта, кхычахьа ваха Iохоаве везаш ва кхо эзар гаргга саг. Цхьабакъда, цхьаккхача миллионашца диста йиш яц, шоаш даим баьха хьамсара лаьтташ дита а дита. кхычахьа керда вахар Iодилла дезача хьале эттача наха хинна моральни зе. ХIаьта, Казахстана Гурьевски областе националистически, зуламе гIулакхаш гучадувлийтарах Нохч-ГIалгIайчене цIавена, чуIе фусамашца, балхаца Iалашве везаш вола ши эзар гаргга саг тIакхетарца, таханара хьал кхы а чоалханегIа дерз.

ХьаIайна проблемаш къоастаяр — из областной партийни организацена цIенхаштта йола экзамен, кадрай политически сакхетам миштаб хьажар, цар организаторски говзал тахкар да. ХIаьта укхаза духхьала дIаала деза, царех цхьаболчарна из экзамен дIайолаялланзар, аьнна. Республикански санна, районни звенорча а кулгалдара кадраша, хьалха санна, во къестаду хьашташи эшараши кхоачашдарца дувзаденна декхараш. Во тIакхьачарашта сихха новкъостал эшача экстремальни хьалашка гучадаьлар, уж оперативни ца хилар, ла йиш йоацаш мекъа а деррига бе-башха ца хеташ а хилар. Дукха дешаш парте обкома бюро юкъегIертачул тIехьагIа мара къестадацар.

Къамаьл дац, цу еррига факташа партийни, советски, боахамий органий балха раьза ца хила бокъо лу бахача наха. ХIаьта, из бIарчча хьайицача областной партийни организаце лоархIама Iаткъ. Вай сагото ца йича далац партийни организацешка санна къахьегама коллективашка а во дисциплина хилара, кадраш шоашта тIадиллача гIулакха хьалхашка лоха бехктокхам болаш хилара.

Цу хьале шоай балха хьинар айдаьд формальни йоацача группаша. Уж цхьан тайпара уйла а еш тIаэца йиш яц. Укхаза, цар общественни вахарера моттиген лоархIамен мах а беш диффиренцированни хьисапе тIаваха веза. Цхьан оагIорахьара, цар балха позитивни моменташ я. Уж перестройка кIоаргьяра, дIахо демократизаци яра, Iалам, экологически культура лораяра, историко-культурни тIехьале дегIакхувлара тIехьа ба. Цу тайпара гIулакхаш, къамаьл а доацаш, хьаллаца деза.

ШоллагIча оагIорахьара, вай бIарга кIалхара далийта йиш яц, царех цхьачар вай таханарча вахара халонех пайда ийбелга, парти а халкъ а вIашдухьала оттаде, кадраех воча оагIорахьа доацар дувца, къамашта юкъера отношенеш ирье уж гIертилга.

Цу тайпарча уйлашцен гIулакхашцен вай машар хила йиш яц, ханнахьа боагIаш бола мах бе беза вай цун, вешта аьлча, йоаггIача тайпара цунна духьале е еза.

Тахан къаьгга гуш да, областной партийни организаце еш йола перестройка республике хулача процессел тIехьаюсаш хилар. Къаьст-къаьста партийни организацеш хьалха санна Советий, боахамий органий, общественни организацей метта увтт, цхьабакъда, **из деш цигача болх беча коммунистий бехктокхам айбара цхьаккха хIама дац.** Партийни аппаратий балха стилен методашкен хоалуш хувцамаш хиннадац, цар структурана перестройка яь йоллаше а.

Укхаза партийни комитетий балха керттердар — кулгалдара политически органаш шоаш хилара тарра цар бола лоархIам, нахацара бувзам боабу. ДукхагIболча партийни болхлошта, решени тIанийцача деррига даьннад аьнна хет. нахаца диалог е, уж шоаех тешабе, гIулакхий, аргументий низаца уж шоашта тIехьабаха хац.

Цхьайолча парте горкомийи райкомийи, юххьанцарча партийни организацей экономика дегIакхувлара керттерча лостамашта къахьегама коллективийи боахамий кулгалхойи теркам тIаоза вIаштIехьдаьннадац. Эшшача боараме балха политически методаш караерзиянза болча цар практически декхараш кхоачашдара хьинаре влияни яц. Политически болх хаьддача боахамий а социальни а дешащара хийра хиларо цхьайола партийни комитеташ экономически, социальни сферашкарча гIулакхий хьала влияни е ца могаш йисарга юг, из къаьгга хьахьокх республика халкъа боахаме баьча балха итогаша. Укхазара хьал миштад аьлча, из къаьстта теркам тIаоза дезаш да, мадарра аьлча, дерригне нийса мах бараи этта хьал тоадара лаьрхIа хаьдда де дезараш белгалдахараи предметни анализ е езаш да.

Ледара дегIакхувл республике халкъа боахам. Вай хьалха хиннача вIашагIкхетарашка дийцад цунах, цхьабакъда, са тахан цIаьхка а дагадохийта безам ба, РСФСР 73 областашта, краяшта, автономни республикашта юкъе Нохч-ГIалгIайче чуIе фусамаш хьалъеча госпредприятий, организацей капитальни вложенешка диллача; чуIе цIенош, школаш, деша даха ха йоацача берий учрежденеш болх бе йола йолийтача; цхьан сага лаьрхIа розничний товарооборот еча; кхачан а кхачан доаца а товараш дохкача; больничний маьнгей дукхалгеи лоравщца больницаш Iалашъяргеи хьежача тIеххьарча моттиге йолга. Уж масалаш кхы а доаладе йиш я.

Цу тайпара хьал долаш парте обкомо, е Министрий Совето, парте горрайкомашен горрайисполкомашен цу тIехьадисачар хьалдовлара хьакъехьа эшаш дола де дезараш хIанзалца тIа а ийдаьдац е тIа а ийдац. Цул совгIа, XII-ча пятилетка декхараш кхоачаш ца деш юкъагIдахар кхерам болаш да. Ераш я цхьайола цифраш: тахан юкъарча дешара школаш дIачуялара пятилетка декхар 25 процент мара кхоачашдаьдац — из 3,5 шера. Вешта аьлча, пятилетка чакхйоалаш латт, хIаьта декхар 25 процент кхоачашдаьд. Деша даха ха йоацача берашта лаьрхIа учреждене дIачуялара план 35 процент, больницаш дIачуялар —37 процент, клубаш хьальяр — 28 процент, чуIе фусамаш хьалъяра хьакъоастаяь средстваш караерзаяра план — 44 процент мара кхоачашъяьяц. Иштта шоашта хьакъоастаяь средстваш караерзаяц. Цу ханна цхьабола кулгалхой капвложенеш тоъац, яхаш, ба. Из дезинформаци я, общественность Iехае гIерталга да. Ахча долаш да, цхьабакъда. из доаггIача тайпара дIаахийта деза. Эггара новкъагIа да, хIанзалца цхьан министра, цхьан горрайисполкома председатела, Министрий Совета кулгалхочо тIехьадисачар хьалдалара йола предложени ца ялар. Цхьаккха тайпара инициатива яц. Вай цунах укх тIеххьарча 1,5 — 2 бетта кхозлагIа дувц. Хеталора, тхьайса бада новкъостий сомабаьнна хургба, аьнна. Цхьабакъда, аргIанарча докладага, аргIанарча информацега дика ладувгIарал совгIа, кхы деш хIама дац. Сона хетачох, новкъостий, вай сихха выводаш е еза. ХIаране ше беча балха критически мах бе беза. Хьадувла, гIулакхий хьал кардинально тоадара хьакъехьа предложенеш тела вай, хIана аьлча, цу тайпара практика кхы дIахо ла йиш йолаш яц. Тахан промышленни предприятешта керте латтача 30 кулгалхочоа шоай къахьегама коллективаш договорни декхараш кхоачашделга Iалашдара оарцагIа яха магац, тIехьадасар 24 миллион сом гаргга хул.

Карарча шера 1-ча квартала 99,1 процент хинна договорни поставкаш яра боарам укх ворхI бетта 97,9 процентага кхачалца лохбеннаб. ХIана аьлча, хьал абсолютно талхаш доагIа. Потребителашта хьалхашкарча шоай декхарех лоархIаьяц республика Министрий Совета доалахьара 33 совгIа предприяти. Уж бокъонца вайх тийша йола предприятеш я.

Аханел совгIа дола продукце лоархIаме тайпаш арахецилга кIезигдаьд. Во болх бу укх объединенейи заводийи кулгалхоша: «Чеченингушпромстройматериалы» — н. Голбураева, «Стройиндустрия» — н. Умаханова, «Пищемаш» — н. Гайтарова, цементни завод — н. Мааева, Назрановски трикотажни фабрика — н. Муталиева, уж дукхагIа тIехьабисаб. Цу предприятей партийни организацеша, цар секретараша н. Маиловас, Макиенкос, Чантаевас, Исмаиловс, Плиевас боахамий кадрашкара хьадехац шоашта тIадехка декхараш кхоачашдара тIехьа бехктокхаме хулилга, коммунисташ къахьегама коллективай экономически, политически вахаре хьинаре дакъа лацара юкъеозац. Укхаза дукхача коммунисташа балхаца цIена гIулакх леладара масал гойтац, производства а наха кхетам балара а дешаш къестадеча дакъа лацац.

ХIанз а тIехьа гIишлон комплексера гIулакхий хьала йоаггIа партийни влияни яц вай. **Тахан республика халкъа боахаме эггара чIоагIагIа тIехьадусаш дола дакъа да из.** ХIара шера кхоачашъяц капитальни гIишлош хьалъяра, халкъа боахамен социальни лоархIам болеи объекташ эксплуатаце дIачуялара планаш. Укх шера а капвложенеш 35 процент мара караерзаьяц, керттера фондаш юкъейоалаяр 16 процент мара хиланзар.

Капитальни гIишлош хьалъяра дешашта йоаггIа терко яц КПСС Ленински (н. Е. И. Пучков), Шалински (н. Усамов), Шелковской (н. П. Г. Коломенский) райкомаша, парте Малгобекски (н. Морева) горкома.

Хьалха санна во болх бу. хронически тIехьадасар дIадаккхара наькъаш лехац, боахам лелабара йола хIанзара методаш тIаэцац, шоай гIишлон майдашка элементарни лостам бац гIишлон монтажни объединеней боахамийи партийнийи кулгалхоша — «Чеченингушстрой» нн. Мамодаевей Джукаевей, «Чеченингушагропромстрой» — нн. Гайрбековей Шептукаевей, МВД СМУ — нн. Сусаевей Солдатовей, «Чеченингушводмелиорация» объединене — н. н. Баматгиреевей Тарановскаяси.

Къаьстта ла йиш йолаш дац, цу белгалбаьхачеи кхыча кулгалхошеи социальни сферана объекташ хьалъеча леладу гIулакхаш, хIана аьлча, караерзаянза йолча средствай доккхагIдола дакъа уж гIишлош, вешта аьлча, больницаш, школаш, чуIе цIенош, берий бешамаш хьалъеча да.

Укх шера ворхI бетта чуIе цIенош шера планага диллача 13 процент мара хьалдаьдац, дешархой моттигаш — 11 процент, деша даха ха йоацача берий учрежденешка — 24 процент. ХIаьта, медицински лоархIам бола цхьа объект хьалъяьяц.

Обкома бюро цIерагIа аз дIахайт шуга, тхо хIанзарчоа министрех, йоаггIаш йолча гIишлон организацей кулгалхоех тешалга, гIулакх тоадергда, аьнна, цар денна дош тIаэцалга. Цхьабакъда, нийс бутт чакхбаллалца мара сабар дергдац. Кхаь квартала итогаш вай цIенхаштта, принципиально, йоаггIаш йола выводаш а еш ергья. Укхаза кхоане ехка йиш яц. Сона хетачох, шо парте обкома бюроца цхьан дагара хургда.

Цхьаболча боахамий кулгалхоша, партийни организацеша республикера экологически хьал тоадара дола КПСС обкома Х-ча пленумо дIадехараш кхоачашдац. Укх шера планагIа цу гIулакха дIадахийта лаьрхIа хиннача 9 миллион сом ахчах, хIанзарчоа цаI-ах миллион совгIа карадерзадаьд. Хьалха санна, къамаьлашца мара из решени кхоачашъяц агропромышленни объединене (н. Арбиев), «Грознефтеоргсинтез» объединене (н. Гречко), «Грознефть» (н. Хачатуров), «Чеченингушстрой» (н. Мамодаев) объединеней кулгалхоша. Укхаза капитальни вложенеш караерзаяр 11-гара 17 процентага кхоач. ХIаьта цунца цхьана, Iалам бIехдеш йола зене хIамаш шера 300 эзар тонн аракхувс, е республике вахача хIара сага 280 килограмм. Хетаргахьа, укхаза ийс бетта итогех парте горкомашеи райкомашеи, из доагIача предприяте хIара кулгалхочо беча балхага хьажа, экологически хьал тоадара хьакъехьара планаш мишта кхоачашъю тахка, нахага реальни хьокхамех хоам бе йиш хургйола де дезараш тIаэца деза.

Геттара ледара къестаду г. Грозне социальни сферана объекташ хьалъяра дешаш. КПСС горкома (н. В. А. Куценко), горисполкома (н. К. А.-М. Музаев) кхоачашдеш долча де дезараша хIанз а гIулакх хеттача бесса тоадац.

Госкапвложеней, предприятей средствай чотагIа городе чуIе фусамаш хьалъяра боарамаш шера 80 эзар квадратни метрага кхоачаш лохденнад. Укх шерара план а кхоачаш ца яра кхерам болаш я. Таханарча дийнахьа чуIе фусамаш хьалъеча хьакъоастаьча средствaех 23 процент яраш мара караерзаьяц, унахцIено лораеча — 18, халкъа дешаре—17,5, коммунальни боахаме — 32 процент. Укхаза парте горкомон горисполкомон шоай оагIорахьара де дезараш тIаэца деза. Цига этта хьал махулла сихагIа тоаде деза.

Из деррига дувзаденнад, иштта, цхьаьнкха цхьан бахьанца, масала, Министрий Советон республика Госпланон инвестиционни политике кхоачамбоацараш гучадувлийтарца. Республике кIезигагIа арахец кирпишк, геттара чIоагIа тоъац цемент, аьшкбетонни изделеш. ГIишлон организацей шоай база ледара, эсала я.

Амма, капитальни вложений 2 процент мара из база чIоагIъяран 1,8 процент мара гIишлон материалий промышленность дегIакхувларан кхачац. Уж XI-ча пятилеткаца нийсйича шозза гаргга лохагIа я. ГIишлон база во я, цхьабакъда. из чIоагIъяра хьакъехьа цхьаккха тайпара де дезараш тIаэцац. Вешта, — вложенеш шозза кIезигъяьй. Укхаза хаттар отт: фуд из, республика кхела боаггIача тайпара мах ца бар, е из бе-башха ца хетар? Сона хетачох, иштта дале а вешта дале а цу тайпара хьал ла бокъо яц партийни комитетий.

Иштта, чуIе фусамаш, халкъа дешара гIишлош хьалъечара реальни инвестицей удельни дозал а лакхлац. Цу дерригнех аьлча, капитальни вложеней отраслеви структура овлангара денз хувца еза республика Госплано (нов. А. А. Мальсагов), нагахьа санна, ца хувце, гIулакх тоалургдац.

Республике ирлуш доагIа потребительски рынкера хьал. 1988 шера наьха ахчан доходаш айеннай 14,5 процент. хIаьта розничний товарооборот — 5 процент. Промышленносто биззача боараме Iалашбац нах халкъа эшача товарашца. Цар боарам, 1989 шера планашка хьежача, 519 миллион сом ба, е торговле товарооборота 50 процентал кIезига дукхагIа.

Цу хьалашка а дукхача КПСС горкомаша, райкомаша, юххьанцарча партийни организацеша, политически, аргдар аз, мелал а гойташ, хьадеш долча халкъа эшача товарий боарам алапе фонда боарамга дIакхоачабара тIаберзабаь областной партийни организаце лостам чакхбаькхабац. Цу даькъе

(Нистедоалар 2-ча оагIо тIа).

КПСС ОБКОМЕ

Укх шера 25 августе хиннача КПСС обкома бюро аргIанарча заседане йийцар политически кулгалдара орган хиларах тарра парте районни комитета балхах йола парте Сунженски райкома хьалхарча секретара В. В. Поповас яь отчет. Цо яьча отчетах тIанийцача соцам тIа белгалдоаккх, райкома кулгалдара политически методашка ялар кхоачашделга, командно-административни стиль тIа ца эцалга. Райкома, юххьанцарча парторганизацей балха демократе, гласноста принципаш чIоагIлуш латтилга.

Экономикана кулгалдеча керттера теркам тIаухийт боахам лелабара прогрессивни методаш юкъейоалаяра, района целеви комплексни программаш кхоачашъелга организационно-политически Iалашо яра. Из деррига а дикагIча оагIорахьа Iаткъ район социально-экономически дегIакхувлара.

Цунца цхьана, КПСС райкома хIанз а юххьанцарча парторганизацей денал овлангара денз айде вIаштIехьдаьннадац. Царех дукхагIъяраш событел тIехьаюс, цар шоай балха кIоаргга анализ яц, мела дегIакхувл критикен самокритикен. Нахаца беча организаторски балха зе а деш, партийни аппарата дукха низ дIаухийт документашца болх бара.

ЧIоагIа мела эргадоах чура партийни вахар, КПСС райкома комиссес перестройка керттера проблемаш къестаеча кхоачамболлаш дакъа юкъехьоц. Райкома членех дикка дукххачар цхьа наггахьа мара дакъа лацац решенеш кхоачашъеча, уж кхоачашъяра тIехьа тIахьожам лоаттабеча.

КПСС РК балха стилера кхоачамбоацараш партийни организацей балха Iаткъ. Цар партсобраней эффективность лоха я, керттерча профессей викалаш парте мугIарашка харжара гIулакх ледара леладу, коммунистий авангардни лоархIам лакхбара йоаггIача терко яц.

Районни парторганизацес кадрай бокъонца йола резерв хьаяьяц, партактива политически балха говзал Iомаелга вIаштIехьдаьккхадац. ХIанз а лакха бац юххьанцарча парторганизацей лоархIам, кадраш хоржача хана царна хетар теркалдац.

Райкомо идеологически болх цхьан лостамагIа чакхбаккхац аналитичность яц, массови мероприятеши бокъонца болаш болча нахапа беш бола болхи вIаши тарбе магац. царна хетарашта влияни яц, эшараш теркалдац. ДIалехарашка хьежжа бац КПСС РК органа «Знамя труда» яхача газета кулгалдара боарам, бахача наха парте райкомо беча балхах еш йола информаци.

ХIаьта цох хьахулар — лоархIаме дола экономически, социальни декхараш беррига низ тIа ца бохийташ къестадар.

Парте обкома бюрос КПСС Сунженски РК декхарийла йир кхы а хьинарегIа перестройка е, цун дерригача лостамашка бокъонца хувцамаш дарга кхача. Райкома боахамий а общественни а вахара политически кулгалдара йола стили методаши эргаяхара хьакъехьа хаьдда рекомендацеш еннай.

Иштта, хьежар «Грозне къамашта юкъера отношенеш чIоагIъяра хьакъехьа КПСС Грозненски горкомо беча балхах» долча дешага. КПСС обкома бюрос белгалдаьккхар, уж проблемаш хаданза парте горкома пленумашка, активашка, бюрошка ювцилга. Городе хьаьй къамашта юкъера отношенеш йовзара йола совет, вIашагIъехкай йоаггIаш йола программаш, цу даькъе, кадрови политиках, историй культураи памятникаш лорадарах, къамани эрсийн ши мотт дегIакхувларах, города школашка эрсий, нохчий, гIалгIай метташ хьехалга тоадарах, иштта кхыяраш.

Къамашта юкъерча отношеней проблемаш Iомаю политически дешара системе, общественни дисциплинаш хьехача хьехархой методологически семинаре, партийно-боахама актива городской семинаре.

Цхьабакъда, городе дахача деррига къамий викалашта юкъера отношенеш чIоагIъяра хьакъехьа КПСС горкомо беча балха хоалуш кхоачамбоацараш да. Кадраш хоржача массаза лораяц тайп-тайпарча къамий викалаш харжара йола интернациональни принцип. Геттара ледара теркам тIаухийт машино-приборостроене, межхьттапереработка предприятешка нохчехи гIалгIаехи бола кадрови болхлой, специалисташ дукхагIа хилийтара дешашта.

Культурнии духовнии эшараш кхоачашдеча хана массаза а городе бахача наьха къаман состав теркал яц. Грозне украинцаш, эрмалой, татараш, Дагестанера къамаш даххаше а, царна культурни центраш, творчески объединенеш хьаяра дешаш къеста ца деш тIехьадоах.

Къоаста ца еш юс къамани эрсийн шин метта, школашка эрсий, нохчий, гIалгIай, кхыдола метташ хьехара йола дукхха проблемаш. Хьехархоша караерзаьяц уж хьехара, методика, таац учебникаш, пособеш.

КПСС горкомо биззача боараме пайда эцац къамашта юкъера отношенеш чIоагIъяра дешашка идеологически средствай еррига арсеналах, мела эргабоах къахьегама коллективашка, нах бахача моттигашка беш бола политико-кхетам балара болх.

Бюрос КПСС горком декхарийла йир партийни комитетий, идеологически актива беррига низ КПСС керда къаман политика шерра дIайовзийтара тIаберзабе, къаман дешах йола парте платформа хьаштдолаш партийни, общественни организацешка, къахьегама коллективашка, нах бахача моттигашка ювцилга вIаштIехьдаккха.

КПСС горкома еннача рекомендацешта юкъе я, городе дахача дукххача къамий состав теркал а еш, кадраш харжараи дIаоттаяраи йола ленински принцип лорзагIа ца йоалаш лораярах, дерригача къамех болча наьха социальни, культурни, бытови дIадехараш кхоачашдара лаьрхIа дика хьалаш хьахоллара хьалхашкара советски, боахамий кулгалхой бехктокхам лакхбарах, моллагIдола национализмеи шовинизмеи гIулакхаш эшадарах, прогрессивни къаман традицеш дегIакхувларах, иштта кхыдарех йола предложенеш.

КПСС обкома бюрос «КПСС ЦК цу дешах болча соцамга хьежжа перестройка а политически реформа а хьалашка областной парторганизаце ший мугIараш чIоагIдарал цун состав эргаяккхарац хьакъехьа партийни организаце беча балхах» бола соцам тIаийцар. Цу тIа белгалдаьккхар, мехкарча чоалхане дийрзача социально-экономически, общественно-политически хьале ший хьалхле чIоагIъяр духьа партегара кхы а чIоагIагIа кхоталлар, халкъацара бувзам шербар, коммунисташа перестройка процесcаш кIоаргта кхетаяр эшалга. Документа тIа декхар оттадаьд — областной парторганизаци динамизмен хьинареп хилара хьале ерзаяр, коммунисташ кулгалдара лоархIами политически авторитети хIара парторганизаце чакхдоахача хьинарерча гIулакхашца лакхъяьлгах дIакхетабар. Парте мугIарашка нах хьаэцача хана эггара хьалхара лоархIам дукхал а йоацаш, парте мугIарий дикал хиларах дола парте ЦК дIадехараш кулге лувца деза. Парте хила беза лакха политически, гIулакхацара оамалаш йоахкаш, кердачоа тIакхувш, юкъарча хьашташта, халкъий доттагIал чIоагIдара йоахо еш. гIулакхах дог лазаш, цIена, порядочни, ший масалца бокъонца болх тоабе могаргдолаш бола нах.

КПСС ЦК «Центральни партийни кепайоазон перестройка яра цхьадолча дешах» болча соцамга хьежжа КПСС обкома бюрос декхарийла йир республикански, районни газетий редакцеш, КПСС горкомаши райкомаши журналистий беррига низ КПСС ЦК апрельски (1985 ш.) Пленума, парте XXVII съезда, XIX Ерригсоюзни партийни конференце белгалбаьккха никъ кхоачашбеча кепайоазонах биззагIа пайда эцара, областной парторганизацена лоархIамегIдола социально-экономически дешаш къестадеча, гласностеи демократизацеи принципаш дегIакхувлача, боахамий а общественни а вахара перестройка еча хьинаре новкъостал дара тIаберзабе.

КПСС горкомаштеи райкомаштеи тIадиллад районни газеташта партийни кулгалдара боарам лакхбелга, журналисташ шоай керттера декхараш кхоачашдара тIера ца бувлийталга.

КПСС обкома идеологически отдела «Блокнот агитатора» яхача журналах 1990 шера денз КПСС обкома «Политический собеседник» яха журнал де лаьрхIад. Цун декхар — областной парторганизаце организаторски а идеологически а болх, парте болх эргабаккхара, республика социально-экономически дегIакхувлара дешаш хьахьокхар, наьха перестройкацара конструктивни отношени хьакхоллар, нахаца деррига цар хьаштдолча дешаех лаьца гуччахьара къамаьл дар.

КПСС обкома бюрос чIоагIйир «ХIанзарча хьалашка парте къаман политиках» йола КПСС платформа проект ювцара йола эггара хьалхарча аргIана организационно-пропагандистски мероприятеш.

* * *

ХьалхагIа КПСС обкома бюро хьежаяр 30 — 40-гIа шерашка а 50-гIа шераш долалуш а парте членашта репресси ярца ювзаеннача цхьайолча материалашка. 1944 шера ца йоагIаш бархI шу суд яь вола, ВКП(б) Грозненски горкома инструктор хинна Апаев Масуд Ахмадович (хIанз пенсионер) «Советски Iаьдалца моастагIчун дог-уйла хиларах...» партера дIаваьккхавар, хIаьта, реабилитаци ярца дувзаденна из 1942 шера денз КПСС мугIарашка меттаоттаваьв.

1937 шера топаш тоха суд яьча Шалински райисполкома председатела заместитель хиннача н. Демилханов Амхада, хIаьта, 1938 шера топаш тоха суд яьча Галашкински района райзо заведующи хиннача Гайтукаев Хасан Темуркаевича зуламаш дара состав ца хиларах партийни хьакъехьа реабилитаци яьй.

Троцкистски буржуазно-къаман организацена чувоагIаш хиннарг а лаьрхIа 1939 шера чувалла 15 шун цул тIехьагIа 5 шера цхьаккха тайпара политически бокъо ца луши суд яь волча Щеча Эскара нацкавбригада политрук хиннача н. Хаджиев Махмуд Атаевича парте член хилар чIоагIдир. 1989 шера март бетта н. М. А. Хаджиевна зулам дара состав ца хиларах РСФСР Лакхехьарча суда Президиумо реабилитаци йир.

РЕСПУБЛИКЕ ЭТТАЧА ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИ ХЬАЛАХИ ОБЛАСТНОЙ ПАРТИЙНИ ОРГАНИЗАЦЕ ДЕКХАРЕХИ

(Нистедоалар. Долалур 1-ча оагІо тІа).

кІоаргга болх ца барал совгІа, гуччахьа ухкаш йолча таронех а пайда эцац. Групповой эгоизма элементаш а гучаювла йолаеннай. Шоаш шоашта планировани яра бокъонех пайда а эцаш, дукхача къахьегама коллективаша, республике бахача наха из вене доллаше а, карарча шера цу даькъе тІанийца планаш соахка хиннарел лохагІа я. Из бахьан долаш хьалкъа эша товараш хьадара планаш хьалхарча ах шера тІеххкхоачашъаь яле а, цар боарамаш алсамдаьннадац. Укхаза а планироване политика меттайоалае еза вай.

Даьча тохкамаша хьахьокх, хьатІадоагІача шера халкъа эша товараш хьаделга шозза алсамдаккха йиш йолаш вай долга. Дукха ха йоацаш хиннай парте горкомий, райкомий хьалхарча секретараша, горрайисполкомий председателаша, министраша дакъа лоацаш йола совещани. Цо хьахьекхар, даь тохкамаш нийса долга. Халкъа эша товараш а, хІаьта ништта кхыдола товараш а хьадеча даькъе эггара йоккхагІйолча таронашка довла деза вай.

Агропромышленни комплексо нах кхачан товарашпа Іалашбац. БІарчча хьанйцача республико декхараш кхоачашдаьдале а, дулх дохкара планех лоархІаьяц Урус - Мартановски, Веденски районаш, шура дІачуялара планех — Наурски, Гудермесски, Ножай-Юртовски, Веденски районаш. Коа тІара оалхазараш леладеча ялх фабриках йиънена пачхаьалкхенга ца дохкаш тІадиса фуаш 17 миллион да. Тахан, хьайбай продукци йохкара геттара дика хьалаш доллаше а, республико хІара дийнахьа дІа ца луш юс 15—16 тонн шура. Партийни комитеташа боаггІача тайпара тІахьожам ца лоаттабар бахьан долаш да из.

Цхьайола кхачани продукци чакхъяккхара доакъойи предприятеш хьалхарча ах шера декхарех лоархІаьяьц. 210 тонн колбасаш хьадаьдац Грозненски дулха комбинато (нн. Джамурзаев. Хасаев). ХІана чакхдоал цар из? Из хаттар лу вай агропромаген парте Шалински райкомаген. «Чеченингушхлебпром» объединене коллективаша (хинна начальник Шайхаев, парторгорганизаце секретарь Сагаева) хьа ца еш йисай 2900 тонн маькхабулочни изделеш. Парте городской комитето доаггІача тайпара къоастадаьд из гІулакх, кулгалхой хийцаб. ХІанз маькх дикагІа хилийтара дош къоастаде деза. Консерваш хьаяра планови декхараш кхоачашдаьдац респотребсоюза предприятеша, Ассински Сунженски консервани заводаша. КПСС Сунженски, Ачхой-Мартановски, Урус-Мартановски, Ленински райкомий, райисполкомий, республика Министрий Совета тІахьожама кІалхара баьннаб кхачан промышленноста предприятей болхи нах кхачанца Іалашбара доши. Дагадохийта лов сона, Министрий Совета, агропромышленни комплекса чуйоагІача ведомствай хьалхара кулгалхой нах кхачанца Іалашбара даькъе персонально бехктокхаме болга.

Кхачанца Іалашо яра даькъе долча кхоачамбоацарашта санна, нах, доагІа а доагІаш, раьза бац шоашта медицински, бытовой, торгови Іалашо елга лохача боарам тІа хилара.

Торговле министерствос (н. Зубков), «Грозагроплодоовощторг» яхача объединенс (н. Хаперский), респотребсоюзо (н. Гуржиханов) геттара мела дІадоах кхачан товараш дохкача даькъе нийслуш дола кхоачамбоацараш, эсала дегІадоаладу шоай производства боарамаш. ХІанз, республике машшa баьцадаарийн сомийн продукци йолча хана, цу ведомстваша во вІаштІехьдаьккхад из йохкалга, йоацаш я ассортимент. Ассортимент хилча, качество хилац. Бахача нахага совлен йола уж продукташ эцалга вІаштІехьдаьккхадац. Республике бахача наха хІанз а Іаткъ хьалхарча даькъе эша товараш цхьайолча хана эца низткъала хилар, массанахьа, лерттІа чакхъяккхац фондовн дисциплина, телхаю дефицитни товараш дохкара порядок.

Бытовой Іалашо яра министерствана чуйоагІача хІара ялхлагІча предприяте пачхаьалкхен планаш кхоачашйиц. ХІаьта из, н. Скворцов, РСФСР-е эггара лохагІча боарам тІа вай доллаше. Эггара чІоагІагІа тІехьадисар нийсдалийтад «Грозгорпарикмахерские» яхача объединене (нн. М. М. Ахильгов, С. Л. Мадагова). Малгобенски горкомбинато (нн. Цуроев, Хамхоева); Наурски Надтеречнии райбыткомбинаташа (нн. Исраилов, Смирнов, Темиев, Дадаева).

Цу тайпара хьал да жилищно - коммунальни боахаме, транспорта тІа, кхыдолча доакъошка.

Ирденнад республика финансови хьал, из дувзаденна да къахьегама овсарле баьча балхех луш долча алапел сихагІа дегІая еза яха лоархІаме экономически принцип толхаярца. Цу тайпара моттигаш нийсъеннай 49 промышленни предприяте, цар партийни организацешта мегадац къахьегама овсарле доаггІача тайпара лакхъе, хІанзара технологеш юкъейоалаелгеи этта хьал тоадергдолча тайпара болх вІаштІехьбоаккхилгеи Іалашде.

Из деррига а цІаьхха хинна хІама дац. Вай гІалатий кІийле я дикка дукхагІйола кадраш шоай балха критически мах беш ца хилар, йолаш йола результаташ духхьал дешашца лакхъе уж тІертар, шоай гІалаташи организованность ца хилари, цхьайолча хана компетентность ца хилар а долаш, «объективни» да яхача бахьанашта тІехьашка цар лечкъадар. Обкома бюрос дІаькхаза а белгалдоакх, цу тайпарча камуфляжа ханаш вІалла юхайоагІаргІоацаш дІаяхалга.

Тахан пленуме дакъа лоацаш барашка КПСС обкома бюрос дІадовзийт кадрай бехктокхам айбара, къахьегама коллективашка организаторски политически болх чІоагІбара тІехьа ше даь цхьадола практически гІулакхаш. Бюро тІеххьарча заседанешка партийни бехктокхаме ээаб машиннаькъа Грозненски отделене начальник н. А. Я. Спиридонов. Назранерча трикотажни фабрика директор н. С. С. Муталиев торговле министерстван респотребсоюзен кулгалхой нн. В. Н. Зубков, В. С. Гажаев, Х. М. Гуржиханов, «Грозагроплодоовощторг» яхача объединене начальник н. В. П. Хаперский.

КПСС обкома бюрос чІоагІагІа хьадех Советашка къахьегаш болча коммунисташкара, Министрий Совета кулгалхошкарен республика правительства членашкарен, горрайисполкомий председателашкара, уж керте латтача участкашка этта хьал тоадар. Практикана юкъейоалаьй производственни а социальни а планаш кхоачаш ца еш йисара бахьанаш дувцаш йола объединеней предприятейн кулгалхой шоай къахьегама коллективашта хьалхашкара отчеташ. Цу тайпара отчет йир машиннаькъа Грозненски отделене начальника н. А. Я. Спиридонова. Алз деза, н. Спиридоновна из хала отчет хинналга. Зале гулвеннавар къахьегама коллективай 700 гаргга викал. Цар парте обкома, са сай з. Министрий Совета, Лакхехьарча Совета Президиума, горкомий, райкомий, цу сфераца а машиннаькъа кулгалхошца а гІулакх доагІача наьха, цу даькъе СССР бувзама наькъий министра н. Конарев Николай Семеновича а бІарггаш хьадийлар. Цхьан дешашца аьлча: отделенера гІулакхаш шоашта ловчча оагІорахьа лелаш де. Дукхача шерашка къестадеш дац производственни а, хІаьта ништта социальни а дешаш. Коллектив кхы тоха са доацача дІакхоачаяй. Шозза митингаш а забастовкаш а еча дІакхаьчадар гІулакх. Цу нахах бехк баккха а атта дац. Хьаэцаргья вай, масала, ер факт: укх тІеххьарча кхаь шеран ах шеран г. Грозне машиннаькъахошта цхьаь цаІ квартира хьалъяьяц, аргІан латташ 500 дезал болллаше а. Цу юкъа дехад 47 цІа. нах ара бисаб. Машинистий балха ди 18 сахьат дІаьхлу, хила дезача 8-на метта. БоагІачул дукхагІа баьча балхах 50 процент мара алапи лац, вешта аьлча, нах раьза хургбоацаш деррига а ду вай, футтаройна ца дой а. Машинисташа а машиннаькъа кхыболча болхлоша а цох гуччахьа дувцар. тхога хатта хІама долаш бар уж. Тхо хІанз цу хьакъехьара цхьацца гІулакхаш деш да. хьал тоадергда. Из дара вай массане тІагІертта а дукхха а болх бе безаргба.

Вай дІахо йодача хана а коллективашта хьалхашка кулгалхоша отчет ялара практика лелаергья.

Тахан вайна кхоачам болаш хетан Министрий Совето бу болх. Республика правительства аьттув балац капитальни гІишлош еча, стройиндустре база дегІайоалаеча этта хьал тоаде. Цун керттерча бахьанех цаІ да Министрий Совета председателa заместителий нн. А. А. Мальсагова, К. С. Салтаханова, горрайисполкомий председателий гІулакхаш цхьан оагІорахьа дерзадаь ца хилар. Йоацаш я хьадда политика, де лаьрхІараш чакхдахара тІаберзабаь цІенхаштта тІахьожам. Вай кхетадаьд, моттигерча Советий дукхха а председателий шоай районашкара гІишлош хьалъяра проблемаш малагІча наькъапа къоастаергья дика гуш боацалга.

Иштта во къестаду жилищно - коммунальни боахама, халкъа эша товараш хьадара, нах кхачанца Іалашбара, медицински гІулакх дара, халкъа дешара, кхыдола дешаш. **Цо дІадех, эггара хьалхарча даькъе парте членашкара, Министрий Совета председательгара нов. М. А. Керимовгара, цун заместителашкара нн. А. Н. Воронкингара, Н. И. Айдиновгара, Т. У. Махмудхаджиевгара, шоай балха стиль овлангара денз хувцалга, шоай балха критически мах белга.**

Белгалъяьха проблемаш къоастаяра эсала гІо ду цу доакъошта курировани еча парте обкома секретараша, парте обкома отделаша: организационно - партийнин кадровни балха, социально-экономически, аграрни (нн. А. В. Шаршавых, Р. И. Зыгалова, В. П. Борискин). Цар сихагІа караэца еза кІоарггача прогнозоаналитически балха, тенденцешта обобщени яра методаш, наха юкъе политически болх барца, партийни комитеташкен юххьанцарча партийни организацешкен гІолла экономическии социальни процессашта влияни е еза.

Тохкамо хьахьокхаш махиллара, лакхе дийца кхоачамбоацараш нийслу боахама кулгалхой гІулакха боарамаш лоха долаш хилариа цхьана, партийни комитетий, парторганизацей балха тІа кхоачамбоацараш хиларахи цхьабола коммунисташа мелал гойтарахи. Партийни организацейи комитетийн декхар малагІа да аьлча, из да, коммунистехи къахьегамхоехи когІортилга а еш, республикера общественно - политически хьал тоадара даькъе мел йолча таронех пайда эцар. Хьалхарча даькъе из доагІа перестройка лоархІамеча лостама — экономически реформана, новкъадале а, из геттара эсала чакхйоал. **Тайп-тайпара бахьанаш а доахаш, юхатетт боахам лелабара кердача методашка: боахама расчетага, ше-шийна доалдарга, арендии подрядага, н. кх. дІ. а — довлар. Уж лоархІаме дешаш ништта кхетадеча кулгалхой балха принципиальни партийни мах бе беза.**

Воай проблемаех дувцаш, вай шаьра кхетаду, царех цхьаяраш цхьан дийнахьа къоастае йиш йоацалга, из дара ха а рузкъа а эшаргда. Цхьабакъда, цхьадола дешаш вай сихха къоастаде йиш йолаш а къоастаде дезаш а да.

Декхар фуд аьлча, из да, партийни балха ерригача формашца тІадиллача гІулакхах бола кадрай бехктокхам айбар, уж проблемаш къоастаяра къахьегама коллективаш оарцагІъяхар. Парте областной комитет перестройка хьалхарча мугІаре хила еза, хьадда хувца еза цо шийи балха стили методаши. **Наха хоадала деза дикалгахьа дола хувцамаш.**

Карарча шера 18 июле КПСС ЦК совещане ше къамьл деш, М. С. Горбачева белгалдаьккхар, парте Іайнача лазарашта духхьал ?ла чІоагІа молха цун деррнгача вахара демократизаци яр йолга. **Цу наькъаца вай ерригача звеньяй балха цІенхаштта мах а партийни комитетий, берригача коммунистий, воай кадрай балха критически самопроверка а е езаш да вай. кхотаде деза воай мугІараш, хьинаргІа ле деза парте чура вахар, берригa болх. ХьаІайна проблемаш къоастаеча хержача партийни органий членаш юкъеоза беза, цу даькъе КПСС областной комитетоа бараш а болаш. Цар хьинзргІа дакъа лаца деза бюро а пленумашка а дувца дешаш кийчдеча, моттигашка организационни, идеологически, кадоови болх тоабара хьадда новкъостал деча, партийни соцамаш кхоачашдара тІахьожам лоаттабеча.**

Дукхха я проблемаш къоастаелга тийша да обкома бюро а цун секретарий а балхах. Аз айса а, хІаьта ништта обкома секретараша нн. В. А. Алехина, С. М. Бекова, Е. В. Тумсоева **цхьайолча хана ля а лов, мега а мегийт цхьайола партийни, советски, боахама кадраш дисциплина йоацаш, тІадиллар чакх ца доаккхаш хилар, областной партийни организацена хьалхашка латта декхараш кхоачашдара тІаберзабаь политически организаторски болх тоабара парте городашкарчен районнии комитеташта эша гІо-новкъостал кІезига ду. Оаха цу хьакъехьа е еза выводаш а ергья.**

Хьадда тоае езаш я кадрови политика, альтернативни кІийлен тІа кулгалхой хоржалга Іалашде деза. Областной партийни организацена из метод мела юкъейоагІа, Соахкара отчеташи хоржамши долча хана 35 процент бола парторганизацей секретараш альтернативни кІийлен тІа хержабар. **хІаьта районни звене — шозза мара хержабацар.** ДІаьннаяц хІанз а кулгалдара моттигашка кийчбаь боаца нах хьежабара факташ а. Цу тайпара хьал хилийта йиш яц. Цхьайолча партийни организацеша партийни балха цу керттерча звенера шоай лоархІам бо?баьб. Коммунисташта хетар теркал ца деш дус кулгалдара кадраш хоржача хана, цуниа тешал деш я 50 процентал совгІа болча Наурски, Ножай - Юртовски, Гудермесски районий парторганизацей секретарашта юкъе чакхъяьккха анкета.

ЦІаькхаза а белгалдаккха лов сона: кадрови политика хьалха хинна а хиннай, хІанз йолаш а я парте прерогатива, хувцалураш кадрови балха методаши формаши мара яц. ЧІоагІагІа йовза еза хоржаш йола кадраш. гІулакха уж миштай ха деза, Іомаде деза общественноста хетар, из дикагІйолча кандидатурашта тІадерзаде деза. коммунисташ кийчбе беза хоржамаш дара а партийни организацена хетачоа тІехьа латта а. ХІанз кердача тайпара латт партийни кадраш кийчъяра а юхакийчъяра а дош. ВІаштІехьдаккха деза правови, экономически, социальни проблемаш Іомаелга. Керттера декхар — тІехьатетта йиш йоаца, актуальни дола партийно - политически дешаш сихагІа къестадар. Цхьабакъда, духхьал из даь Іе йиш яц. ЦІенхаштта эргаяккха еза партийни актив кийчъяреи юхакийчъяреи ерригa система. Цу даькъе болх бе безаш я организационно-партийнни кадровни балха отдел (н. А. В. Шаршавых). парте обкома йоаггІаш йола комисси.

Республика хьалхашка латта чоалхане декхараш къоастадаро дІадех идеологически балха тІа овлангара денз эрглонаш елга. Хьалхарча даькъе цІенхаштта чІоагІъе еза коммунистий идейно-теоретически кийчо, политически культуреи хьадда вахара позиции хьакъехьара КПСС членийн бехктокхам лакхбе беза. Къаьстта ништта оттаде дезар уж дешаш кепайоазоне, партийни собранешка, коммунистий отчеташка, кадрови хувцамаш деча хана.

Бакъда, практикага диллача, хувцалуш дукха хІама дац. Къахьегама коллективашка долаш хьалха санна документашка хьеж вай. парторганизаций секретараша, кулгалхоша къамьл ду, хІаьта къахьегача сагаза цун эшарашкеи йоакхонашкеи дІахкачац. Вай партийни балха тІа цІенхаштта кхоачамбоацар да из.

Дукха ха йоацаш. Наурски района «Советская Россия» яхача совхозе отчетно-хоржамий партийни собране долаш, сонен парте райкома хьалхарча секретара Просвиров Анатолий Алексеевичан укх тайпара факт нийсъелар; пунга а сога а тхо шоаш болча наггахьа мара ца хула хьаьший да, йоахар коммунисташа. Уж раьза бацар парте райкома, обкома аппаратий болхлой шоай организацешка ца боагІаш шерашдІахх, яхаш. Из цхьаькха шеко йоацаш, моллагІйолча хьоча района а доагІаш да.

Политически кхетам луча керттера теркам тІабахийта беза парте а халкъа а истоиена нийсен озабезам ца бешиа мах бера. перестройко чакхдаха йиш йола дукхкача декхараште, мекха политически система реформа де лерхІараши уж чакхлахара нехкъаши дІадовзийтара. Цу даькъе къаьстта доккха маІан долаш да наха правови кхетам лулга. Цу балха декхар — бокъонийн декхарийн диалектика кхетае къахьегамхошта новкъостал дар, хІара дийнахьарча вахаре Советски законех пайда эца, коллектива, пачхаьалкхенна, обществана кулгалдара гІулакхашка дакъа лаца нах Іомабар.

Наха вайгара эшар — деррига актуальни дешаех йола дийна диалог, цар вайга юкь-духхьал хьайоах: лоархІаме долча дукххача тха дешашта жоп лац партийни комитеташеи организацешеи.

Вай теркал ца деш дита йиш яц республикера перестройка процесс тайп-тайпара хетараш, бе-бе позицеш, эгга проблемаш къоастаеча альтернативни варианташ йолча хьале чакхйоалалга. Партийни организацеша из теркал а деш, самодеятельни объединенешца бувзам а лоаттабеш, дІабахьа беза шоай болх.

Йолаш я къамашта юкъерча гІулакхий проблемаш а, цу даькъе да гІалгІай къаман викалаша шоай автономе хьакъехьа оттадаь дош а, царех лаьца лаьрххІача КПСС обкома пленуме дувцаргда. Шеко яц, Конституце доазонашка а СССР халкъа депутатий хьалхарча Съезда решенешка хьежжа а уж къоастае езалга.

ЦІаккха дицдалийта йиш яц: къаман гІулакхех хьокхалуш мел дар сага сакхетамах, синах чакхдоалаш долга. Хьаькъалца кхетадаь ца Іеш, дегаца кхетаде деза наха, чурбаьнна политически цІураш дехкаро, националистически тІахьехамаши гІулакхаши даро массанена хатар де тарлулга. Партийни организацей таханара керттера декхар — къаман гІулакхаш ирдалараи пох хьахила тарлучоаи тІаберзабаь хІанзарчен хургдолчеи ноахалашта хьалхашкара бехктокхам дерригача къамий нахага биззача боараме дІабовзийтар. ХІанз партийни комитеташкеи организацешкеи, къахьегама коллективашка ювцаш я «ХІанзарча хьалашкара парте къаман политиках» яха КПСС ЦК платформа. Цунца дувзаденна парте областной комитета членашка аз дехаргдар, КПСС ЦК платформа проект теркам тІабахийта ешалга а парте обкома пленума шоай предложенеш юкъейоалаелга а.

Идеологически балхах дувцаш, белгалбаккха ловра массови информаце средствай лоархІам. Цар кІезига даьдац республике перестройка политика чакхйоаккхача, демократизаци, гласность, общественни инициатива дегІайоалаеча. Цунца цхьана цхьайолча хана хулаш йола процессаш ювцача тІагІерта хилеи болх лерргаІа чакхбаккхеи аьттув балац цар.

Хозде а ца гІерташ, ше долчча бесса хьахьокха деза республикера хьал, майрагІа гучадаха деза кхоачамбоацараш а уж хилара бехке бараш а. критикана къайла йола зонаш вай йоацалга теркал а деш.

Идейно - кхетам балара балха кердача дІадехараша парте обкома идеологически отдел, цун заведующи н. Г. Х. Эльмурзаев декхарийла ву социальни вахара динамика, обществана хетар кІоаргагІа Іомаде, идейно - кхетам балара балха тІа комплекснин никъ лаха.

Обществе хулача перестройко, партийни балха еча перестройко ерригача пачхаьалкхен а общественни а организацешца дІа-хьа дола гІулакхаш кердача тайпара леладе дезача оттаду вай. Из хьалхарча даькъе профсоюзашта — республика къахьегамхой эггара йоккхагІйолча организацена — доагІаш да. ХІанзарчоа профсоюзаша гаьнна кхоачанйиц къахьегамхой хьашташ лорадара функци. Къахьегамах, бытах, социальнии экономическии хьалех хьокхалуш йола дуккха а ира проблемаш йІаьххача хана къоаста ца еш юс, цо ира хьал хьахулийт, цІенхаштта Іаткъ из республикерча общественно - политически гІулакхашта. Вай бокъо йолаш да профсоюзашка болх беш болча коммунисташка уж кхоачамбоацараши гІалаташи хІана нийсдолийт аьнна хатта. тІадилла гІулакх кхоачашдара шоаш бехктокхаме хилар царна дагадохийта.

ХІанз ира латт кагирхошта юкъе комсомола сий айдара дош. Областной комсомольски организаци, кхелетарий хьашташ хьаллоацаш йола, кагирхой низбола политически организаци а хинна дІаотта еза. Партийни организацеша дика кхетаде деза комсомольски организацешкара гІулакххаш. ХІанз комсомоле отчетно - хоржамий кампани чакхйоалаш я. Коммунисташ декхарийла ба собраней, конференцей балха юкъе дакъа лаца. Керттера дар да, кагирхой гІулакхаш къоастадеча цар новкъостал дар.

Зуламаш дарца, социалистически доалахьен тІакхувдарца, кхаш нйдарца, базараш ярца лоаттабу къовсам чІоагІбеш болх баь бале а, цу хьакъехьара республикера хьал чоалхане да, къаьстта Шалински, Сунженски, Шелковской, Малгобекски районашка. Дукхача парторганизацешкеи къахьегама коллективашкеи къушта а кхыболча закон телхадераштa а гонахьа уж ловргбоаца хьал хьадаьдац, къоалашгеи боахам во лелабараи никъ бехкара йолча таронех бизза пайда эцац. Мадарра аьлча, юстаръяьннай цу гІулакхашта къахьегама коллективай советаши профсоюзни комитеташи.

ЦІенхаштта кхоачамбоацараш да республика правоохранительни органий балха тІа.

Цу дерригнех лаьца цІенхаштта гийцар дукха ха йоацаш чакхъяьннача республика партийно - боахама актива собране, цига хьадда программа оттайир цу хьакъехьа де дезачоа. ХІанз вай декхар малагІа да аьлча, из да де лерхІараш кхоачашдара тІахьожам лоаттабари уж кхоачашделга Іалашдари.

КПСС ЦК соцамга хьежжа, областной партийни организаце дІахьош я отчетно-хоржамий кампани. Тахан цхьайолча результатех дувца йиш йолаш да. Партгруппашкеи цеховн партийни организацешкеи чакхъяьннача собранеша хьахьекхад, коммунистий хьинар айденналга, цар хьалхьею проблемаш ирагІъяраш йолга. Уж ювзаенна я партийни болх. боахама механизм эргаяьккха тоаярца. Йоалаяьй 4500 критически замечаний предложении. Коммунисташа партийнц комитеташта критика ю кІезига нах чубоагІа парторганизацеш цар теркал ца ярах, партийни болхлой шоаш болча юкъ-юкъе мара ца ахарах.

ЦІенхаштта бехк боакх республика Министрий Советах, горрайисполкомех, юрташкарчен поселковни Советех, боахама а социально-бытовой а дешаш къоастаделга цар тІехьатеттар бахьан долаш. 150 предложени йоалаяьй партийни балха эрглонаш яра тІехьа, 70 — КПСС Уставе хувцамаш дара тІехьа. Дика гІулакх да отчетно - хоржамий собранешка дакъа лоацаш парте боацараш а хилар, цар хьадда йола замечанеш яри предложенеш йоалаяри.

Собранешка коммунисташа принципиальни мах бу шоаш перестройкана юкъехьоча гІулакхашта. хулаш йоагІача процессашта массе оагІорахьара тохкам бу, дІахо де дезачун программаш кийчъю. Собранеш ярца цхьана дІахо дегІайоагІа парте чура демократи. ХІара кхоалагІвола партгруппорг 2—3 кандидатура йолаш хержа ва.

Дале а, цхьайолча собранешка партийни балха тохкам бац, къахьегама коллектива хьаддача декхарашта жоп луш йола программаш тІаэцац, цхьабола коммунисташ мела хилара боаггІаш бола мах бац. Гудермесски, Сунженски, Урус-Мартановски районашка цхьайола собранеш формально, берриге коммунисташ тІаболацаш. критика йоацаш чакхъяьлар.

Цу дерригне дІадех отчетнии хоржамийн тІеххьарча этапашка цІенхаштта болх бар, собранеш кийчъеча хана обкома, горкомий, райкомий членаша хьинар гойтар, уж чакхъяхара керда формаши наькъаши лахар. Отчетехи хоржамехи бизза пайда эца беза областной партийни организаце сий айдеча, КПСС XXVIII съезда толаме кийчо еча.

Ховш махиллара, укх шера партийни комитетий пленумашка перестройка леламах дувцаш йола КПСС обкома бюро, горкомийи райкомийи отчеташ хила еза, хІаьта парткомашеи партбюрошеи отчеташ лургья юххьанцарча а цехови а парторганизацей собранешка. XIX Еррнгсоюзнии XX областнойи партконференцей резолюцеш кхоачашъеча даькъе эттача хьало дІадех ординарни доаца гІулакхаш делга, воай балха кхы а чІоагІагІа критически мах белга, городашка, районашка, хІара къахьегама коллективе керда таронаш лохалга, XII пятилетка декхараш кхоачашде аьттув хургболаш. Из ца дой, отчет яла а коммунисташка ала хІама долаш а хургдац вай.

Кхыдола, кІезигагІа лоархІам боаца декхар да Лакхехьарчен моттигерчен Советашка де дезача хоржамашта кийчо елга. Шеко яц, цар къахьегамхой политически хьинар айдергхиларах. ХІара городе а районе а хоржамашта хьалхара беча балха методаши формаши тайп-тайпара хила тарлу, из тийша хурга укхаза эттача общественно - политически хьалах. Партийни комитеташа хьалхарча даькъе хьаллаца беза талант йола, наха лоархІаши сийдеши бола, наьха хьашташ бахьан къовсам лоаттабе ховш бола, перестройка хургхиларах чІоагІа дог тийша бола нах. Цунца цхьана эшаш да къахьегама коллективашцеи цу моттигашка бахача нахацеи дагабалар а.

Шоай платформа йолаш яха еза хоржамашка КПСС обком, парте городской а районни а комитеташ.

Хургдолча хоржамий кампани перестройка хьалашка болх бе хара а цунна Іомадалара а керда этап хинна дІаоттаяргья. ХІара коммунисто, партийни организаце цу даькъера ший моттиг белгальяккха езаргья.

Иштта да-кх республике эттача общественно - политически хьало хьалхадоаха вай керттера декхараш. ХІанз эггара кертердар — къоастаданза дапгдоаца производственнии социальнии дешаш къоастадара тІехьа берригача коммунисташа шоай болх шербар, социально-экономически планаш, госзаказ, договорни декхараш кхоачашдара, боахам во лелабарцеи дисциплина мелъяларцеи къовсам лоаттабара къахьегама коллективаш оарцагІъяхар. Керттера теркам тІабахийта наьха хІара дийнахьара вахар тоадара, цар дІадехараш сихагІа кхоачашдара, конфликтни хьал ца оттийтара, наха гІулакх деча даькъера мелал, бехктокхам ца хилари, хІама бе-башха ца хетари дІадаккхара. Вай декхарийла да политически а идеологически а гІулакхашца экономически реформа хьаллаца, моллагІдола гІалаташ, айпаш, групповой эгоизм, уравниловка, иждивенчество дІаяккха. Вай декхарийла да нахаца дийна бувзам оттабе, воай мугІараш кхотаде, организованности дисциплинеи чІоагІъе.

ДОКЛАДАГІА ЙОЛА ПРЕНЕШ

Докладах йола пренеш дІайолаелар КПСС Грозненски горкома хьалхарча секретара **В. А. Куценко** къамьлаца. Дувцачун лоархІам белгал а баьккха, городе наха чуІе фусамаш хьалъяра деша тІа сецар из. Укх тІеххьарча пхийтта шера, новкъа дале а, 100 эзар квадратни метрага мара дІакхачац цун боарам. Из геттара кІезига да. Фу даьд парте городской комитето цу халача хьалара араялара? Цкъа-дале, ерригa таронаш оарцагІъяьхай ДСК-на реконструкци яра а цун низ шозза алсамбаккхара а. Тахан ала йиш яц: из де аьттув баьннаб, аьнна. Юкъейоалаяьй гІишлош хьалъяра керда методаш, масала, монолитах пайда эцар.

Кхозза алсамдаьннад наха шоай доалахьара цІенош хьалделга. Цу деррнгие аьттув лу, парте областной комитето 200 эзар квадратни метр хула фусамаш дІаялара тІехьа оттадаь декхар хьатІадоагІача шера кхоачашдергда ала.

Йоккхий халонаш я городе гІишлон материалашца Іалашо еча. Из духхьашха нийслуш проблема яц. Деррига дІагІерт кирпишк тоъаш ца хиларах, бакъда, хІанз де лерхІараша аьттув лургба лоацача юкъа, ах шера дІоахалла, 60 миллион кирпишк арахецарга гІулакх дІакхоачаде.

Кхы кІезигагІа йоацаш, чоалхане я кхачанца Іалашо яра проблема. Из гуш да тикашка долча товарашка хьежача; шурий продукташ, баьцадаараш, цхьадоа кхыдола товараш дохкача дикалгахьа дола хувцамаш дале а. ХІаьта Грозне кхачан товараш кхоачам боллаш ца хилар — актуальни проблема. Декхар укхаза хьадда оттадаьд — города низаца кхы тІа йола продукци хьае еза. Городской партийни организаце низ тІа ца бохийтача, из декхар кхоачашдулургдац. ХІара коллектив гаргарча хана болх беш волча цхьан сага лаьрхІа 30 килограмм дулхи 50 литр шури йоаккхаш хила еза.

Фуд таханарчоа даьр? Вай лоаман довкъашка кхьачад, иштта ала йиш яле. Шатоевски районе предприятеша карадерзадаь лаьтта цхьа эзар гектар хинна Іац.

Теркам тІа ца бохийташ ютаргьяц кхачан промышленноста объекташ, баьцадаараш леладу помещенеш. Цу даькъе хьадда программа йолаш да вай. ХІара коллектива а предприяте а шиший декхараш да. хетачох, махулла сихагІа де лийрхІараш кхоачашде деза.

Республика Министрий СоветагІа дехар дар са: наха чуІе фусамаш хьалъяра лаьрхІача темпашка довлара керда ДСК хьаяра дош къоастаде. аьнна. Масадолчоа дагадаьннад, цхьабакъда, гІулакх мела лел. ШоллагІдар: монолита база шеръяр. ХІанз хьалдеш дола диъ цІа чакхдаккха дукха ха эшаргья, нагахьа санна база шер ца йой.

ХІанз кхачан товарех. «Грозныйплодоовощторг» объединене финансови хьалах кхозза дийцад аз, цхьабакъда, из дош хІанз а къоастадаьдац. Иштта да объединене структурага диллача а. Цох лаьца предложенеш дІаяхьийтай республика Министрий Совете а парте областной комитете а.

Къамаьл даьчо йийцар экологе проблемаш а. Города садикъад аратувсача зене йолча хІамаша, аьлар цо. Кердача производство Іалама зе дергдац аьнна гаранти ца хуле, из хьалъяра цхьа сом дІахьожадайтаргдац.

Демократии гласности шеръярах, бюрократизмаца къовсам лоаттабарах дувцаш В. А. Куценкос аьлар, дукха ха йоацаш парте горкома бюро хиннай, аьнна. Наьха садуаш долчоа хьокхалуча жалобашка ладийгІад цига. Уж 400 гаргга я. Бюро членаш уж дешаш къоастадарга бода никъ лаха гІертар. Тхо частничунгара юкъарчунга даьлар, аьлар оратора. Цхьаболча болхлошта бехк бир. ДукхагІйола проблемаш къоастаяра хьадда ха йиллар. ЛаьрхІа да сентябрь бетта н. Арсанукаева — жилищно-коммунальни боахама начальника отчетага ладувгІа.

ТІеххьара са ала безам бар. КПСС городской комитет, ший балха а парте районни комитетий балха а стили методаши хувца гІертилгах. Городе вахара «ЙІайхача моттигашкара» кхоккам дІабоаккхаш, къахьегама коллективай болх тоабеш цо дечунга хьежжа бе беза хІаране мах.

Ховш махиллара, тахан агропромышленни комплекса болхлошта хьалхашка латт чІоагІа чоалхане проблемаш. хІаьта уж толаме къестаю хІанзарча хано дІадехарашка хьежжа гІулакх дІахьош бола кулгалхой болча, —аьлар республика агропромышленни объединене председатела **М. А. Арбиева.**

Цу тайпарча коллективашка тІа-тІа дукхагІа йоакх продукци, лоаттаю лерттІа унахцІена общественно - политически климат.

ХІаьта а гуччахьа дІаала деза, дукхагІйола проблемаши кхоачамбоацараши хьахиннад къахьегача сага хьаштий йоакхо яра дош цхьаболча кулгалхоша бехктокхаме а ца хеташ къестадендаь. Кадраш хоржачеи царна боаггІа мах бечеи касткастта хьагойтар принципиальность ца хилар. дуккхача хана лайра кулгалхой бехкагІа боахамаш хІалакдеш йола факташ.

ЦІенхаштта чоалхане дийрзад республика цхьайолча районашкара хьал. Кулгалдеча командно - приказной стилах пайда ийбарах, решенеш тІаэцача гласность ца хиларах, кулгалхо лархІара дефицит йолча хана тайп-тайпара харцахьа хІамаши гІалаташи ловш хиларах къовсамаш даьлар Ножай-Юртовски района Гагарина, Шерипова цІерагІча колхозашка; Веденски района XXII партсъезда цІерагІча колхозе; «Урус-Мартановский» совхозе, кхычахьа. Уж къоастадара доаду бетташ, итташ нахи организацешеи шоай керттерча балхах тІерайоах, цу юкъе парте обком а республика Министрий Совет а йолаш.

Цхьаболча кулгалхоша кхоачашдац шоай дош, даьсса хабараш дувц. тайп-тайпара кахата мероприятеш кийчъяра наькъа тІа бувл. Царех ба Назрановски района «Маяк» совхоза директор нов. Кодзоев, «Къулбаседа-Кавказски» коа тІара оалхазараш леладеча фабрика директор нов. Налаев, «Старорюртовский», «Ермоловскан» яхача коа тІара оалхазараш леладеча фабрикай кулгалхой нов. Салатови Зиниеви. Малгобенски, Сунженски, кхыча районий цхьадолча боахамий кулгалхой. Укхаза гучальхай доал ца хилара, доккхий къоалашин недосташи яра, ший служебни гІулакхах харцахьа пайда нйбеш хилара факташ.

Тхона хетаргахьа, кхачан продукташ дукхагІа хилийтара, АПК предприятей экономика чІоагІъяра санна йола лоархІаме проблемаш къоастаяра кулгалхой кадрашка хьажа веза.

Аграрни сектора экономика тІехьаюсаш хилара бахьанаш кхыдараш а да. ЦІенхаштта арендни отношенеш юкъейоалаяр, чурчабоахамий кооперативаши ахархой боахамаши вІашагІдоккхар, къаьстта из доагІа республика лоаман районашта. Цо кхарагІдоалийтаргда лаьттан юха а да ве.

(ДІахододар 3-ча оагІо тІа).

ДОКЛАДАГIА ЙОЛА ПРЕНЕШ

(Йистедоалар. Доладур 2-ча оагIо тIа).

Мел эшар де деза паччахьалкхен предприятех, кооперацех дола Законаш, арендагIа дола Указ, кхыйола лоархIаме нормативни акташ вай республике «болх бе» йолалургйолаш.

Цу гIулакха керттера духьале ер да, тхона хьагучох, цхьаболча кулгалхой къахьегам вIаштIехьбаккхарен стимулировани ярен прогрессивни формаш юкъейоалае безам ца хилар, хIаьта каст-каста, цу формай маIан гIожа телхадеш хилар а. Цунна, тешалдеш я къахьегамхоша язъю дукха жалобаш.

Паччахьалкхен план кхоачашъяра бехктокхам кхета а беш тха коллективо кийчъяьй карара шу чакхдалалехьа тIадиса декхар меттаоттадлара лаьрхIа программа, бакъда, из толаме чакхъякхар тийша да «Госкомнефтепродукта», машин наькъен «Грозэнерго» балхах, — дIадоладир шин къамаьл «Грознефтеоргсинтез» объединене генеральни директора В. Н. Гречкос.

Грозне бахача наха кхерам тIатувс эттача экологически хьало. Цу гIулакха дукхачар бехке ю тха предприятеш. Из нийса да, цхьабакъда, хьадда перспектива йовза а йовзаш мара къоасталургдац уж дешаш. ХIаьта технически перевооружени яра йолаш йола программа хьаллацац республика кулгалхоша.

КIезига лоархIам болаш дац коллектива социальни хьашташ кхоачашделга. Керттердар — из нах чубаха фусамашца Iалашбар. Фусамаш эшаш ба объединене 2200 болхло. Уж хьалъю шин способагIа — капитальни гIишлошъяра гIоллен боахама способагIен.

ХIара шера 900-негара 1200 эзарга кхаччалца сом карадерзаду боахама способагIа фусамаш хьалъеш. ДIахо уж дкхагIа хьалъяра дувзаденнад маэшша гIишлон материалашца Iалашо ца ярца. Укхаза тхона новкъостал эш. Цул совгIа, тхона хьалхашка эттай цхьаькха цхьа проблема а: Кирова поселкера кхычахьа баха хоwшабе беза 1600 дезал. Сога хьттача, из проблема къоастаеча тха цхьан объединене низаш хинна ца Iеш, поселке бахача наха болх беча ерригача организацей а низаш оарцагIдаха дезар.

Нах чIоагIа раьза бац потребительски рынка, товарийн гIулакх дарен айлуш латтача дефицита, унахцIено лораяр тесса леладара. Из деррига дага а кхоабаш, объединене вIашагIъеллай арахецача товарий ассортимент шеръяран дIахо дукхагIа хилийтаран йола программа.

Объединене болхлойн Заводской районе бахача наьхен унахцIено лораяра, дарба дара, профилактика яра хьа а хьа эксплуатаце дIаеннай терапевтически корпус, хIаьта хIара шера медикаменташи медицински оборудованей ийяра дIахьежаду 20 эзар совгIа сом.

Кхачан программа кхоачашъеча шоай белгала дакъа юкъекхухь заводской столовешка дулхи (120 тонн) чкъаьрей (11 тонн) дIачутелача «Нефтехимик» яхача совхозои прудови боахамой. Цул совгIа, «Нефтехимик» совхозо карарча шера объединене болхлошта Iалашдир баьцадаараш — нарсаши баьццара хохи.

Кхачан программа кхоачашъеча дикка гIо хул предприятеша республика колхозашцен совхозашцен бувзамаш лоаттадарах. Оттадаьд, деррига а хьайийцача 450 эзар сома маьха дола, тайп-тайпара юртбоахама объекташ хьалъяра 14 договор.

Халахете а, къахьегамхоша дIадехарашка хьежжа лелац объединене производственнии социальнии программаш кхоачашъелга.

Вайна массанена а дика йовз, дукхагIча даькъе, хаьханнахьа социально - экономически къамани проблемаш къеста ца ярах мехка тайп-тайпарча регионашка хулаш латта негативни событеш. Цхьайола бехктокхам боаца элементаш бехк хьаьддача бехкебарашта а ца булаш, цу е вокх къаман викалашта дIатабила гIертача хана, уж къаьстта ирлу дукхача къамех латтача республика хьалашка. Цунах хьахулаш дар вайна бIарзагу Ферганарча, Грузерча, кхыдолча масалашца.

Цудухьа, уж проблемаш объединене, районе, городен республикен къоастаяра деррига а низаш оарцагIдаха деза вай. Укхаза керттера моттиг дIалаца еза общественни организацеша. Цунца дувзаденна бизза хьагуш бац партийни комитетий лоархIам. 18 июле КПСС ЦК хиннача совещане М. С. Горбачева доклада тIа маллара, «общественча процессел тIехьаюс парте еш йола перестройка». Хьоцар а доаккхаш, тIатеIIа коллективашка дIабахьа беза политически болх дукхха чакхйоахача совещанешца хувца гIерт.

Цхьа ха яр, партийни органаша, исполнительни комитеташа кулгалхой производства доалдара тIерабоахилга, тайп-тайпарча совещанешка, заседанешка, отчеташка дIабехилга практика дIаяьккха.

Из дикагIча оагIорахьара Iаткъар кулгалхочун балха ден. Халахете а, из практика хIанз юха тIанийцай. Бакъахьа хетар, партийни аппарата болхлоша дешаш кабинеташка а ца къестадеш, наха болх беча моттигашка къестадоре.

— Дош гIулакхи цаI хилар — хано даггара дIадехар. Цу тайпара цхьоагIо хIара моттиге хьаяр — коммунистий декхар, — аьлар «Пищемаш» яхача аргунски завода механически участка мастера Х. Б. Осмаевас.

Тхо, завода а района а коммунисташ, балха керда дикагIа хьокхамаш даха мишта гIерт, уйлаш гIулакхашка мишта йоах, цох лаьца лоацца дувцаргда аз.

Массанена ховш махиллара, вай леладечун юкъара итог паччахьалкхен план кхоачашъяр я. «Пищемаш» заводо кхоачашъяьй керттерча технико - экономически хьокхамех 7 бетта йола план, кхоачашъянза йисар халкъо хоатта товараш арахецара план, мара яц. Из оаха хьанийсдергда. Тахан республике болхлой класса юкъе хьинарен ирен ювцаш я хьалхарча шерашка тIехьашка йоахаш хинна дукха проблемаш. Хьалха санна хIанз а эсала леладу къахьегамхой вахара хьалаш тоадара дош. Завода карагIдаьлар бахача наха шин цIа хьалдара ахча хьакъоастадайта, бакъда, бюрократически духьаленаш яр бахьан долаш геттара хала доладир уж хьалде.

Нийрча сурт да г. Аргуна теплосеть тоаеча латтар. Август бовш латт, хIаьта хьадаь белгала хIама дац, ах город аьхкай, бакъда, балхаш чакхдоахаргхиларга догдоахилга а дац. Тхо, болхлой, чIоагIа цецдоахаш хIама да республикански службаш сагота ца хилар.

Дукхача шерашка чурагородской транспорт лелийтара дош увттаду Аргуне бахача болхлоша. Из а къоастадеш дац. Бе талонаш йоахкашнехьа атта дац продукташ хьаийе. Вай дика кхетаду цхьан бетта, шера деррига а проблемаш къоасталургйоацилга, амма дIахайта безам ба — тхо хьежаш да республике дикагIча оагIорахьа доккхий хувцамаш хиларга.

Шин исторе чоалханен бехктокхамей ха я вай общество ловш яр. — аьлар КПСС Ачхой - Мартановски райкома хьалхарча секретара Р. А. Базгиева. Застойни хано йитача халача тIехьалено, экономике лаьттача кегаро, шоайла тара йоацен йоккхей йолча социальни потрясенеша, ирьенача къамашта юкъерча отношенеша, зулам даржаро, общественни боламаша, царех цхьаяраш демократех харцахьа пайда а ийбеш шоай экстремистски гIулакхаш чакхдаха а гIерт, цIенхаштта сагото яйт. Из хьал кхы а чоалхане дийрзар республика лоаман районашка лаьтта такхарах, лаьтта агарах, цхьадолча товарашта де хIама а доацаш талонаш юкъейоалаярах. Укхаза тIатохалаш Керда Узень, СОАССР Пригородни района проблемаш, ДАССР Новолакски район, кхыяраш. ХIаьта цар хьаоттаду дикза общественно - политически чоалхалений сурт.

Атта тIехьале яц хIанзарча республика кулгалхошка кхоачар. Хьало дIадех цIенхаштта гIулакх леладелга. Цхьабакъда, цхьаболчар, сона хетачох, кхетадац хьал чоалхане хилар, е вешта, оалаш махиллара, ши-шегIа хьахургхиларга догдоагIаш багIа. Из партийни позици яц. ХьатIакхаьчай гIулакхий ха, республике перестройка чакхъяккхара, шоана дезе, парте авторитет лораяра тIехьа боккъонца къовсам лоаттабе беза ха.

Цу гIулакхий бахьанаш тохкаш кхетаду Iа, укхаза бехке яр перестройка, демократизацен гласности яц, парторганизацей позици, вай еш йола уступкаш, демагогашцен даьсса хабараш дувцарашцен машар хилар да. Хетаргахьа, укхаза вайна, хIанз шийна а, дика гIулакх динзар плюрализм я, яхаш цхьайола шеквоаха уйлаш ювцача вай пресо. Фу плюрализм хул цунах, нагахьа санна цо дисциплина, порядок, бехктокхам хилар доxадеш хилча? МалагIа демократи я из, нагахьа санна дешаш къестадара керттера метод а хинна пикеташ, забастовкаш, кхыйола ультимативни формаш дIаэйттача? Айса дувцар нийсса кхетадар дезар сона: демократена, гласносте, перестройка со тIехьа ва. Цхьабакъда, новкъостий, эмоцешца, ховш а ца ховш саг кIезигвеча, закон телхадеча демократи хила йиш яц. ГIулакх дIакхаьчад цхьабола кулгалхой балха тIа ца бутача, уж моттигерен хIатIабаьхкаи хилара къестабеча, царна Iоткъам лоаттабе гIерт. Бокъо йоацаш еча нападкаех лорабе, хьаллаца беза вай болх хьабе ховш бола кулгалхой. ХIаьта вайцига уж эггара лорабанза бола нах ба. Лакхера царна хIамаш етт райкомо, хIаьта лохера, дерригачоа раьза боаца неформалаш тIатеI.

Дукхагiча даькъе мелал гойт вай къахьегама коллективай советаша а профсоюзаша а. Мичахьара хьадоагIаш да из? Тахан модни а хинна дIа хIана эттад «бюрократически аппарат», «функционераш», «партаппаратчикаш» санна а кхыдола а дешалгаш хьахьалхашка кхувсар.

Цу дешай уйла еш, аз вывод йир. цхьайолча парторганизацеша доадаьд шоай денал, авангард хилара позицеш дIалуш латт. Из чакхдалийта вай йиш яц. Партийни, советски органий, общественни, профессиональни организацей низаш — республика деррига а унахцIена низаш вIашагI тоха а моллагIча бехктокхам боацача хIаманна духьале е а кийчча хила деза. Вай бокъо яц вай халонех цхьаболчарга спекуляци яйта, хьал кхохкадайта.

ДIахо къамаьл даьчо хьахайтар дезала влияни яра, нах бахача моттигашка кхетама болх чIоагIбара, къаман традицешии обычаяшии меттаоттаяра наькъаш лехаш райком йолга. Меттаоттае еза дезала культ, аьлар цо, цунна юкъебоалабе беза сатем, тешами йIовхали.

Областной, районни е юххьанцара яр, аьнна доацаш, партийни организаце низи сийи тийша да цун кулгалхочох хинна а ца Iеш, хIара коммунистах. Сий доккхийча тIахьехамашца, зовне оазашца даьд алийтар духьа дечунца даккхац, из доаккх наха юкъен наьха духьен хьоцар а доаккхаш чакхбоахача организаторски политически балхаца.

Перестройка, вахаро хьа махьоккхара, — хала гIулакх, цхьоагIон кхотабенна хиларен дIадехаш. Цунца цхьана цхьайолча партийни организацей идеологически наборе йийшай, трибуна дIаеннай къамашта юкъерча отношенех къаьстта хозахеташ дувцача крикунашта, йоахараш дувцарашта. Хьанна пайдане да тайп-тайпарча къамий викалашта юкъе кхохками цатешами хилар, е вешта В. И. Ленина дешашца аьлча, «цхьаккха а никъ хьехаш боаца къаман кхохкам?» Цхьаннена а дац! Вай дац застой йолча хана кхычар чотагIа «котдаьнна» къамаш, сталински репрессей бала ца Iийшар доацаш санна. Маркса яьхачогIа интернационализм, — партийноста лакмусови каьхат. Вай парторганизаце интернациональни цхьоагIо хилара тIехьа къовсам лоаттабар, наьха уйлашкен дегашкен из чIоагIъяр — из да-кх вай дукхача къамех латта республика мадарра дегIайоалаяра тIехьа латт, яхилга.

Дош лу НГIАССР Министрий Совета председатела хьалхарча заместитела, республика Госплана председатела А. А. Мальсагова.

— Массехк ди хьалха, — аьлар цо, — укх зале чу хилар республика социально-экономически дегIайоалаяра хьакъехьа пайдане къамаьл, белгалдаьхар этта хьал тоадара тIадерзадаь дола декхараш. Аз дувцаргда социальни сфера материальни база дегIайоалаярах, гIишлош хьалъярах. Во хьаю гIишлош, къаьстта юрта. Укх шера 1-ча январага кхоачаш бахача наьха пункташ амбулаторно - поликлинически учреждененшца Iалашъяьй 21,3 процент, банешца — 26,6, быта цIеношца — 37, юкъара дешара школашца — 75,4 процент. Уж юкъера лаьрхIа цифраш я.

Йолаш я юкъарадешара школаш йоаца юрташ. Из Грозненски района Ханкала, Шелковской района Луговое, Наурски района Алпатовски юрта Совета №№ 3-и 4-и йола отделенеш. Дукхача нах бахача пункташка яц деша даха ха йоацача берий учреждененеш. Уж я Назрановски района Экажкъонгий-Юрти Наьсар-Корти, Шалински района Мескер-Юрт, Грозненски района Чечен-Аул, 74 нах бахача пункташка яц торговле предприятеш, 56-наьха,— культура учреждененеш, 237 нах баха пункташ шоай бытовой гIулакх дара предприятеш а йоацаш я.

Цунца цхьана кхоачашъяц капитальни гIишлош хьалъяра план а. Пятилетка хьалхарча кхаь шера соцкультбыта объекташ хьалъяра планагIа карaерзае езача 270 миллион сома госкапвложенеех 71 миллион сом кара ца дерзадеш дисар. Вай дукха дувц цунах лаьца, бакъда, гIулакх хувцалуш дац. Иштта, юрта социальни сфера дегIайоалаяра хьалхарча ах шера хьакъоастадаьча 22,7 миллион сомагIа 10,7 миллион сом мара карадерзадаьдац. Кхы дикагIа дац городской гIишлош хьалъечара хьал а.

Геттара во карaерзаю средстваш Малгобекски, Наурски, Надтеречни, Шелковской районашка. ДукхагIйола гIишлош болх хьабе нах боацаш я, гIишлон материалаш ца хиларах сайца латт. Цунца цхьана, уж районаш леткъаш я дIанийсъе моттиг йоацаш къахьегама ресурсаш я яхаш, царех дукхагIчарга кирпични заводаш я. Капитальни гIишлош хьалъяра балхаш тоадеча дакъа а ца лоацаш, тайп-тайпарча ведомствашта тIа-тIа дукхагIа критика е йолаеннай исполкомаш. Уж дешаш тесса дитад е КПСС райкомий активий собранешка мара дагадохац. Лохбеннаб боахамий кулгалхой бехктокхам. Социальни гIишлош леча коллективаша дакъа лаца деза, яхаш боахамий кулгалхошка хIанз а дехараш деш лел юртий Советий председателаш.

Масала, хьалхарча ах шера капитальни гIишлош хьалъяра планаш кхоачашъяра итогех, кхыметтел, дийца а дац Сунженски райисполкоме, хIаьта укх районе шера йола госкапвложенеш карaерзаяра процент эггара лохагIа майий. ГIулакха новкъарле ер да капитальни гIишлош хьалъяра болх цхьаболча заказчикашей подрядчикашей бехктокхам боацаш лелабеш хилар. Цар лохъю хьалхарча кварталий планаш, цул тIехьагIа шоай ведомствашка царна лох а еш корректировка яйт, юххера шу чакхдовлаш итогаш йийча план кхоачашъяь хул. Иштта, бахача наьха фусамаш эксплуатаце дIаялара 1988 шера плана корректировка йир «Грознефть» объединене, цементни завода, Къулбаседа - Кавказски магистральни мехкдаьттапроводий управлене, Госагропрома, кхыйолча предприятеша.

Къаьстта цу гIулакха каьлар республика Госагропрома. Укхаза бахача наьха фусамаш меттел, школаш, деша даха ха йоацача берий учреждененеш хьалъяра йола планаш а лохйир. Нагахьа санна 1988 шу долалуш 1104 дешара моттиг дIаяла лаьрхIа хиннадале, шу чакхдовлаш йинтар 320 моттиг мара яцар. Амма план-м 100 процент кхоачашйир из бахьан долаш.

Капитальни гIишлош хьалъяра доккха зе ду «Чечингушстрой» ПСМО, «Чеченинтграждастрой» тресте, «Чечингагропромстрой» объединене цахаддаш деча доалдара структурии хувцамаша.

— Со болхло ва, — аьлар, пленуме къамаьл деш Урус-Мартановски района «Солнечный» совхоза тракторнокхаш леладеча бригада бригадира М. И. Яшуркаева,— хIаьта са безам ба тахан республике латтача общественно - политически хьалах лаьца сайна хетар шуга дIадовзийта. Цо беррига сатем боабаьб дукхача болхлой. МалагIа бахьанаш да укхаза?

Хьалхардар, Партийни организацей сий хьалхагIа лакха дар. Демократеи гласности дегIаеначул тIехьагIа шийна дагардар майрра дIаала таро хилар, тIаккха дукха болхлой уйла е баьлар; ай хIана лац алапи, тIа-тIа, кхачан продукташца вогIа хIана Iалашбу, иштта кхы дIахо а. ХIаьта эггара хьалха шоаш раьза ца хилар, шоай эгIазло партийнии боахамийн адресагIа хьожайир. Цхьабакъда, бехке-м вай деррига а мадий — партийни организаце кулгалхочунгара мугIаерча коммунистага кхаччалца. Вайна массанена а гуш да: общественхулаш латтача процессех тIехьаюс цхьайола партийни организацеш.

ШоллагIдар. Къахьегама коллективашта дIаеннай йоккхий бокъонаш, цар таро я деррига а дешаш къестаде — планировани яргара кадраш харжарга кхаччалца. Цхьабакъда, хьалха санна, уж дешаш къестаду кулгалхочо ше. Хьаэцал, масала, тха «Солнечный» совхоз. 1988 шера тхо вIашагIтехар «Гойтинский» яхача совхозаца. Оттаьяр тха совхозе баьцадаараш дукхагIа дахара лаьрхIа программа. Нагахьа санна хьалха хIара шера еррига района паччахьалкхенга 16 эзар тонн баьцадаараш дохкаш хиннадале, хIанз духхьал тха цхьан совхоза дохка деза 22 эзар тонн хиллал. Программа лакхехьа латтача органий кабинеташта вIашагIъеллар, болхлошца цхьаь цаI саг дагаваьланзар. Цунах хьахиннар гуш да. Из тхона тIадиллар. Совхозе гIолла цхьаь цаI плановни хьокхам лохбинзар. Из бахьан долаш толхайир севооборот, лохбелар хьувкъам, цунга хьежжа, тхона хьадоагIар а.

Оаха парте райкомага дийхар совхоза планаш хувцилга, КПСС обкома соцама цхьаца хувцамаш дар деш предложени дIайохийталга. Халахете а, из динзар. Цхьадолча даькъе коллектива шийна бокъо еннай шийна планировани е, бакъда, из бокъо каьхата тIа мара яц. Соахка оаха оахош оттаьяр план, амма е АПО а е Госагропромо а тIа-м ийцанзар из.

КхоалагIдар. Къахьегама коллективера хьал белгалдоаккх наьха балха хьалаша а. Ала деза, уж тхо долча во долга.. Аз дувцар доагIаш да запасной оатхалашца Iалашо яра. Тхо, механизатораш, оахош цIена къа а хьийга хьадаькхача ахчанца къуйшкагарен хапугашкагарен запчастеш нийеш лел, уж хьайохкарах царна баркал а оалаш. Сога ала тарлу: къоал дара новкъостал ду оаша. ХIаьта аз кхыдар аргда: оаха дукха реорганизацеш яьй, цхьабакъда, запасной оатхалашца Iалашо елга тоадьдац. Ха хьатIакхаьчай базар тIа аха а ца везаш, еха оатхал дIачу а енна, механикагара шийна эшаш йола оатхал механизатора хьаэца таро лургйола хьалаш хьаде. ТIаккха вай дIадоаккхаргда республика общественно - политически хьал телхадеш дола цхьа бахьан.

— Тахан цхьаккха дича а къаьнача бустамашца къестае йиш яц экономикен социальни дегIаахарен йолаш йола проблемаш, — аьлар НГIАССР халкъа образоване министра С. М. Мовтаева.— Цу этапе керттердар да лоархIаме декхараш кхоачашдеча вай вахара кIоаргга юкъедена формальни бюрократически гIулакхаш аьттув а болаш дIадоахилга. Майрра, ца къехкаш нахаца вIашагIдеттадала деза вай, дагардарий плюрализмах кхера дезац, из дIадех перестройкои гласностен.

Укх тIеххьарча хана вай беркате пайда эцача, къахьегамхошца беча балха цхьан формах дувцаргда аз. ХIара бетта министрий цун заместителаши керте а латташ министерства аппарат йода республикерча районех цхьан районе. Цу е кхыча районе вIашагIкхетар хулгах хьалххагIе а хоам бу газеташка гIолла. Безам мел бараш бахка йиш я приеме: хьехархой, дай, дешархой, цу районе баха нах. Массаза, яхар санна, дукха нах хул, хаттараш ду. Дика, гIулакхаца дола, принципиальни къамаьл хул.

Ди чакхдоалача хана партийни райкома хьалхарча секретараца цхьана итогаш ю вIашагIкхетарен приемен хиннача, материальни базагара дIайолаенна берашка дешийтарен царна кхетам баларен йолча проблемашка кхаччалца дийца дешаш къоастадара йола таронаш ювц. Уж санна дола вIашагIкхетараш чакхдаьннад Шалински, Гудермесски, Ачхой - Мартановски, Ножай - Юртовски, кхыча районашка.

Ховш махиллара хIара школана тIачIоагIъяьй базови предприяти. Цхьабакъда, царна юкъера гIулакхаш массанахьа а цхьатарра лелац. Шоай декхараш цIена кхоачашдеш бола кулгалхой болаш ба. Царех ба «Октябра 60 шу» яхача совхоза директор В. Х. Токаев, «Ассинский» совхоза директор В. Н. Догонов, «Шелковский» яхача госплемзавода директор Н. Т. Балмасов, Назрановски трикотажни фабрика директор, С. С. Муталиев, кхыбараш. Цхьабакъда, дукхача боахамий кулгалхоша школана деш хIама дац. Цу хьакъехьа бехк банкха боагIа «Алханчуртский», «Джалка», «Ойсунгурский» яхача совхозий, молкомбината, автоколонна-1436, «Гикаловское» ОПХ кулгалхоех. Грознерча дукхача промышленни предприятеща итт шера хьалъьяц цхьанкха школа е берий беш.

Республике эшаш я 75 эзар совгIа волча дешархочоа моттиг хургйола школаш. Помещенеш кхоачамболлаш ца хиларах 523 школах 421 яр шин сменагIа болх беш я. Иштта хала хьал доллашехьа, школаш хьалъяь йистейхара 1988 шера план 30 процент мара кхоачашъянзар. хIаьта госкапвложенех пайда эцара план — 54 процент. Керттерча подрядни организацеша «Чеченингушстрой» ПСМО, «Чеченингушагропромстрой» объединене халкъа образоване пускови объекташта тIаерзаяьяц материальни къахьегамен ресурсаш.

ГIулакхаш во лел укх шера а. ВорхI бетта хьалъе езача школех хьалъяраш 11 процент мара яц, хIаьта деша даха ха йоацача берий учреждениех — 24 процент яраш мара. Капитальни вложенеех пайда эцилга «халкъа образовани» яхача мугIарагIа кхыча доакъашкарчул эггара вогIа да: из 17,5 процент мара хилац. Цо къаьгга хьахьокх гIишлонхоша халкъа образованецара гIулакхаш тесса леладелга. Дешара заведенешта капитальни ремонт е езача «Чечингражданстрой» тресто а иштта во леладу цунцара гIулакхаш. Тахан 140 совгIа йола школа кийча яц кердача дешара шера.

Оаха дех республика Министрий Советагара, КПСС обкомагара материальни ресурсай фондаш министерствага хьалъялара дешага хьожилга, кооперативашка гIолла школашта ремонт е таро хулийталга. хIана аьлча, цар дика ремонт а ю, йиллача хана кара а ерзаю дIахийца средстваш.

Дувцаш долча дешан тIера бувл поенешка къамаьлаш деш бола цхьабараш, аьнна шин къамаьл дIадоладир тIемей къахьегамей ветераний республикански совета председатела В. И. Филькина. Тахан республике этта дола общественно-политически хьал принципиальни партийни оценка а луш, кIоарген массайолча оагIорахьарен анализ е езаш да. Бокъонца дIайодаш яц перестройка, из доагIаш да парте обкома а иштта юххьанцарча партийни организацешта а, из иштта хилар хьахьокх экономике, кхачанца Iалашо еча, социально - бытовой сфере нийслуча цIенхашттарча кхоачамбоацараша.

ВIалла а эшаш дац къамаьлаш, эш бокъонца бола практически болх. Хьаэцаргда вай ер къаьстта дола масал. Грозне йотташ йола маькх во я. ХIана? Малав бехке? Тикай прилавкаш тIара макаронни изделеш во я. Кхычахьара хьатIаена а йоацаш вай-воай, вай фабрике арахийцай уж, хьан жоп лургда цунах, хьангара хьадехаргда. Бехкебараш корабоагIаш бац...

ЦIенхаштта терко е езаш дош да демократи дегIаккхувлилга. Болх беш ба формальни боаца болам. Сона хетаргахьа, из соцалургболаш а бац. Дика уйла-нигат долча нахаца цхьана, цига кIезига бац гуччахьа экстремизм летараш а. Iалам лораде, хиши Iамарчи, фе бассейнаш экологически даькъе оцIена хилийта неформалаша дIадехар хьахозача хана, тIаккха вай яхар царца цхьана: «ДIадехаш дар нийса да». Цхьабакъда, цхьаккха кIал кIийле а йоацаш «ДIаваккха! ДIаваккха Боков, Керимов, Безуглый!» — яхар хьахезача: фуд - теш неформалаш де гIертар, царна фу деза, хьанна пайдана да цар деш дола къамаьлаш? — аьле хет.

Сона хетачох, бе-башха а ца хеташ дита йиш йолаш дац из экстремисташ бехктокхаме оза беза. Хьаэцаргда вай «Грозненский рабочий» газетана, цун редактора Д. К. Безуглена деш дола тIакхолларaш. МалагIа бехк ба цар? Дукхача хана денз а уйла тIаяхийта а деш аз из газета. цхьабакъда, цу тайпара из дувцдал хIама дайнадац сона. Из, новкъостий, кегар ба.

Парторганизацей денал айде деза яхаш, дийцар дIахо оратора. Царна кIезига бовз шоай коммунисташ. Царна юкъе ба шоай балхах па кхетараш, болаш ба (уж дукхагIа а болаш) цIена, парте хьинар дола бIухой а. Духхьал царех кот-гIортилга е еза. Парте обкомо Iомаде деза уж гIулакхаш. уж дIа а довзийташ, выводаш е еза.

Материальни благаш нийса дIа-юха екъарах йолча проблемах а ала безам ба са. Бокъонца бола къовсам лоаттабац вайцига спекуляцеца, цу даькъе кооперативашка зиза тохаш йоагIачунца. Сахьаташта лаьрхIача батарейкех тика тIа цаIи ахи сом мара даккхац. Кооператораша уж сахьаташка дIачуоттаерг ялх сом доакх. ДоагIаш дий из? Маьхаш хьахиларах жоп луш йола Iаьдала органаш мичахьа хьеж-теш, паччахьалкхен а общественноста а тIахьожама кIалара дIа хIана баьннаб спекулянтий болх?

— Дукха ха йоацаш вай хержар КПСС обкома хьалхара секретарь, гуш махиллара, вай гIалат а даьннадац. — аьлар НГIАССР Лакхехьарча Совета депутата С. З. Умалатовас.

Вайна гуш да наьха хьашташ кхоачашдара тIадерзадаь дола дика гIулакхаш нов. Завгаева дIадоладаьлга. Цхьабакъда, дIа мел доладаьр ше долча дусаргда, нагахьа санна массане а уж хьаллоацаш, новкъостал деш ца хуле, новкъостал яхилга да. хьалхарча даькъе. хIара гIулакхерча саго шин служебни декхараш бехктокхаме а хеташ кхоачашдар.

Халахете а, хIанз а тIехьа вайна нийслу наьха хьашташ бехктокхам боацаш кхоачашду цхьабола кулгалхой, Iинжийн наьха бала боацаши бола чиновникаш а хинна дIаэттаб уж. Вай тешаш а долаш дукха ха йоацаш эхь дайна событеш хилар, моттигерча чиновникаша хьалхьоабаь, Йоккхача АтагIера нах пен а хинна духьалбаьлар во денача наха. Из бахьан долаш варандинцашта кхычахьара участок хьожае йийзар, из караерзаяра дукха низаши сердстваши дIаяхийта а езаш.

Кепайоазон тIа белгалдаьккха махиллара, шоза вIашагIкхийтар со СССР Министрий Совета Председателца Н. И. Рыжковца. Лаьтта чутакхарах хатар хиннача республике бахача наха новкъостал дара аз даь декхар кхоачашдир цо. Кхычарна ца деча хьисапе процентaш йоацаш ссуда хьожадир, иштта цхьайола гIишлон материалаш а елар. «Грозненский рабочий» еннача интервью тIа аз белгалдаьккхар во деначарна ссудеш дIадекъача тIахьожам лоаттабергхилар. Нахаца вIашагI а етталуш, хатар хиннача районе а нах бахача пункташка а хиннай со цхьан кIира. Цхьабараш во дена, нраз доацаш хилар а, шоай кара Iаьдал дола вожаш Iинжийн наьха бала боацаши хилар а бIаргадайра сона. Укхаза бюрократически духьаленаш еш дIадоладаь гIулакх бахьан долаш эзараш болча наха халонаши бален лов. Аз вувцар ва Ножай-Юртовски райисполкома председатель нов. Кудусови парте райкома хьалхара секретарь нов. Булатови. Уж тешаме юстара баьннаб шоашта кIоргдабаьча посетителех, бIаргаши лергаши дIа а къайла юстара баьннаб уж наха.

МассагI хIама духьала отт наха! ЙоагIе а ца йоагIе а дукха справкаши каьхаташи гулделга. инстанцешка гIолла чакхбувлилга. ХIаьта Iа хьатIакхача-м гаьна мичад, нах чуIе фусамаш, болх, лерттIа бахара мел эшар доацаш бусарг ма бий. Хьаювцаш факташ я сбербанка отделенешка шин дагара а йоацаш предложенеш телаш — ссуда дIалулгах 5 эзар тума кхаъ ба яхаш. Ножай-Юртовски районе прописка-выписка яра йола бланкаш паспортни столера а ца эцаш, спекулянташкара цхьаьца тумах ийъе езача дIатIакхаьчад гIулакх.

Гуш махиллара, цхьабараш эхь-юхь дайна, наьха балан тIа шоай кулгаш «дIоахде», гIерташ ба. ЦIенхаштта бехктокхаме оза беза уж. Кхы а чIоагIагIа хоадамболлаш дола балхаш де деза республика кадрови корпус IоцIенъяра. Де мел дезар де деза хIара участкана керте латтар кхычунга дена во кхетадеш, хилийтара, вешта аьлча, нах тешаш вола саг хилийтара. Доккхача е эIамитача гIулакха тIа саг хьожавеча хана наха из мишта хеташ ва хьажа деза, царна юкъерча гIулакхаша чухьежача кизга чу санна хьахьокх гIулакха тIа хьожавеча кандидатах мел доахка дикадараш а во дараш а. Дукха йола учреждeнеш, ведомстваш, организацеш чулацача коррупце, кхаьш нийдерий маза хоадабе беза. цар бехкагIа ехий экономика, социальни политика, дукхагIа хул деш дола зуламаш, кхыдола антиобщественни гIулакхаш. Бухсоццаш аьлча, вай массане а гIулакх дIадоладе деза ха хьатIаэттай, перестройкана новкъадар дIа а доаккхаш, ха кIезига вайга.

Назрановски районе партийно - политически балха перестройках дийцар «Назрановский» совхоза парткома секретара У. Х. Мислаурова.

— Дагайоахка проблемаш Iомаяра духьа, — белгалдаьккхар цо, — районе чакхдаьхад дукха ха йоацаш хержача ветераний юртий къоанойн советашца КПСС райкома аппарата болхлой, парткома члений вIашагIкхетараш. ВIашагIкхетарашка, хIаьта уж хIара юрта а хилар, увттадаь цхьаццадола дешаш цигга къеста а дир. Иштта Пхьилекъонгий-Юрта, Барсуке бахача наха дехар дир наьха шоай доалахьара доахан дажа дIалехка моттигаш дукхагIа хилийта аьнна. Совхоза директора Б. Ю. Дударовна тIадиллар из дош къоастаделга. Ер бутт бовлехьа доахан доажаде моттиг хьожаергья.

Района партийни советски органий, «ЧИводмелиорация» объединене болхлой адресагIа цIенхаштта бехкаш доахаш къамаьлаш дир ГIаьзе-Юрта бахача наха. ХIанзалцца хьакхухьаш дола хий мелаш багIа бийзаб цар. Юллаш латтача водопроводо тIадоагIача шера а из хьал тоадергхиларах теша везаш хIама дац. Хувцамаш хургда яхарах бола наьха тешам бовш латт, дергда яхаш мел дувцарех тешаргбоацача кхаьчаб уж. Иштта гIулакх леладаро ца доагIараш дувцийтарал совгIа, моттигашкарча советски Iаьдалах бола тешам а боабу.

Тахан массово - политически балха юкъ-моттиг юкъарчал доацаш хила еза балха мотигашка, кхашка, фермашка. Хадданза наха юкъе а хул со, царца къамаьл а хул са. КIезига нийслац гIеттадеча дешаша тIехьашка вала моттиг йоацаш вуташ а. Деррига а сенца дувзаденна да аьлча, тахан хоадамболлаш шоай лоIаме боахамаш доллашехьа а, хIанз а тIехьа къаьнарча конструкцегIен хьалашкен болх беш хиларца. Масала, алапи телар. Моттигаш нийслу йолаш йола нормативаш хийцача бакъахьа йолаш а. из де безам болаш кулгалхой а ба, цхьабакъда, деррига а де гIерташ дар дохаду вIалла дIа ца йоаккхалуча духьалено. ТIаккха мишта къамаьл дергда Iа нахаца. Цар дика кхетаду ха а средстваш а эша - проблемаш йолга.

ХIаьта, къоастае йиш йола кагий проблемаш царна тIакхийтача, хIаьта наха из а дика кхетаду, цхьаккха хIама а ца хулаш дов деррига а. Де дезар да моллагIа дош хоадамболчча гIулакхашца чIоагIделга.

Шерра гласность, демократи дегIаухача хьалашка хьалхарча моттиге увтт идеологически даькъера дешаш, хIаьта цу балха формаши методаши овлангара деза хувца еза. Цхьабакъда, КПСС райкома, обкома идеологически отделаша новкъостал деш ца хилча (хIаьта из кIезига деш да) хала да нийсача наькъа тIа вала. КIезига хьакхоач тхога хьалхалаттарий опытах йола материалаш, информацеш, тайп-тайпара разработкаш, рекомендацеш. Цу даькъе доккха новкъостал де йиш яр республикаански районнии газеташа.

СССР «Минмонтажспецстрой» яхача Кавказски территориальни координационно-информационни центра начальника З. М. Магомедова белгалдаьккхар, зуламаш дукхагIа деш хилар. Вай республика общественно-политически хьала Iаткъаш да, Нохч-ГIалгIайчен районашта уж гаьна дале а. Новый Узень, Кузбасс, Нагорный Карабах яхача моттигашкара гIулакхаш... Цу «Йайхача» моттигашка хулаш латтар вайцига хьахоз.

Парте обкома правови комитета член хиларах тарра, аьлар З. М. Магомедова, со а анализаш е езаш хул антиобщественни гIулакхий, правоохранительни органий балха. Сона хетаргахьа, кIезига терко ю вай милицена материальни Iалашо яра. Цкъа со хилар Заводской РОВД. Отдела болхлой леткъаш бар цхьан оперативни машинана бетта хьахьожадеш дар деррига 200 килограмм доагор мара дац, яхаш. ХIаьта зуламхо лаца гIерташ, цунна тIехьаваьнна из хьувзача хана из мел эшаргда хьанна хов?

Къамаьл даьчо цIенхаштта котика йир иштта геттара кIезига лимиташ увттаеча кулгалхошта. Цунна хетачох, юхахьажа веза чурча гIулакхий органий болхлошта телача алапешка а.

ДIахо оратора дийцар, хургдолча хоржамашта хьалхарча кампанех. Парте райкомаш бокъонца кийчъяла еза цунга. СССР халкъа депутаташ хоржача хана дукхача моттигашка нийсденнача тайпара, тесса дита йиш яц из гIулакх.

Лаьтта чутекха во денача дезалашта во новкъостал деш моттигаш нийсъялоца дувзаденна цхьайола цIенхашттара замечанеш йир къамаьл даьчо, республика Министрий Советен цун органийн адресагIа. Къаьст-къаьста, ши-ше доахаш тайп-тайпара документаш, гIишлон материалаш йоахаш хьувза безаш ба нах. Кхыметтел кIезига нийслац уж ца доагIаш дола бюрократически гIулакхаш духьал доахаш а, хIаьта цхьайолча хана кхааш дехаш а.

Денна повестке оттадаь дош, аьлар цо шин къамаьл чакхдоалаш, Iалaьмате бокъна лоархIам болаш да. Толамца из кхоачашдар, гIулакх дикагIча оагIорахьа хувцар де йиш я духхьал юххьанцарча парторганизацей денал айдарга гIолла, перестройка дIадехарашка хьежжа партийни комитетий балха стили методаши эргаьха тоаярца.

Транспортникий балха тIаьча сагoтагIча дешаех дийцар пленуме Къулбаседа-Кавказа машиннаькъа Грозненски отделене начальника А. Я. Спиридонова. Кхоачамбоацараш дукха да. Поездаш тIехьаюс. Шоай ханнахьа мовхьаш тIера Iодахац. Каст-каста мовхьаш тIадоттилга тIехьа д у в л, къаьстта мехкдаьтта продукташца цистернаш хьалъюзилга а долаш. Цу дерригнел а тIехьадисад цхьайола социально-бытови проблемаш къоастаелга а. Уж дерригаш а нийсдаларах чIоагIа раьза боацаш ба болхлойн гIулакхера нахи. Дукхача подразделенешка чакхъяьннай собранеш. ХIанз этта хьал тоадара тIадерзадаь наха хьалхашка увттаду дIадехараши предложенеши 300 гаргга я.

Наькъий отделене начальника аьлар, КПСС обкомей горкомей кулгалхоша дакъа а лоацаш, цу гIулакхах лаьца актива собрани хиннай. Дукхха дешаш теркал ца деш а шин ханнахьа къеста ца деш а дитарах отделене кулгалхошкара дукха дIадийхар. Иштта халахетараш дIадахара де дезараш белгалдаьхад.

А. Я. Спиридонова теркам тIабохийташ дийцар отделене балха тIа нийслуш долча дукххача кхоачамбоацарех, къаьстта поездаш дIа-хьа лелача нийслуш дарех, уж нийслу кIезига доацача даькъе республикал арахьа, къаьстта Закавказье регионали къамашта юкъерча гIулакхий хьакъехьа йовзаш йолча событешца дувзаденна цар болх юкъагIбахарах. Цо дош делар отделене кулгалхоша, подразделеней къахьегама коллективаша машиннаькъа транспорта болх тоабара, гIулакхаш тоадара де мел дезар дергда аьнна.